

UTEMELJENJE LJUDSKIH PRAVA U FILOZOFIJI JOHNA LOCKEA

Rubić, Ivan

Master's thesis / Diplomski rad

2022

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Split, Faculty of Humanities and Social Sciences, University of Split / Sveučilište u Splitu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:172:604563>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-04**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Faculty of humanities and social sciences](#)

Sveučilište u Splitu
Filozofski fakultet Split

Ivan Rubić

Utemeljenje ljudskih prava u filozofiji Johna Locke

Diplomski rad

Split, 2022.

Odsjek za filozofiju
Filozofija politike

Utemeljenje ljudskih prava u filozofiji Johna Locke
Diplomski rad

Student: Ivan Rubić

Mentor: izv. prof. dr. sc. Marita Brčić Kuljiš

Split, rujan, 2022.

Sadržaj

1. Uvod	1
2. O Johnu Lockeju	1
3. Povijesni kontekst	3
4. Ljudska prava kao prirodna prava	5
5. Dvije rasprave o Vladi	6
5.1. Filmer i apsolutna monarhija	7
5.2. Lockeova kritika Filmera	9
5.3. Izvođenje koncepta vlasništva – osoba kao vlasnik	13
5.4. Radom se postaje vlasnik	16
6. Uvođenje novca	20
7. Prirodno stanje, politička zajednica i vlasništvo	23
7.1. Politička zajednica	25
7.2. Svrha političke zajednice	28
7.3. Podjela vlasti	30
7.4. Pravo na revoluciju	33
8. Locke i religija	39
9. Lockeov utjecaj na temelje SAD-a	40
10. Izvođenje do maksimuma: libertarijanska misao	42
10.1. Radikalni desni libertarijanci	43
10.2. Umjereni desni libertarijanci	45
10.3. Kritike desnih libertarijanaca	47
11. Zaključak	50
12. Literatura	55
13. Sažetak	57

1. Uvod

Problem legitimiteta političkog autoriteta je ključno pitanje političke teorije 16. i 17. stoljeća. Reformacija je dovela u pitanje uniformiranu srednjovjekovnu sliku svijeta te otvorila vrata vjerskom pluralizmu. Sve je to dovelo do krvavih interesnih, religijskih i svjetonazorskih sukoba koji u pitanje dovode i postojanju same političke zajednice. Najvažnija ili jedna od najvažnijih rasprava tog vremena vodila se upravo o tome kome pripada politički autoritet u zajednici: narodu, odnosno puku, Bogu odnosno crkvenoj vlasti tj. papi ili suverenu odnosno vladaru? Zagovornici naroda kao izvora legitimiteta pozivaju se na skolastički konstitucionalizam te na ograničenja vlasti kako je ono bilo naznačeno u germanskom običajnom pravu. Zagovornici crkvene vlasti zalažu se za papinski univerzalizam i primat crkvene nad svjetovnom vlašću; dok zagovornici vladara kao političke vlasti oslanjaju se na ponovno rođenje rimskog prava, te iz pravnog pojma iz starog Rima *merum imperum* – izvode specifične vladarske povlastice.¹

U apsolutističkoj političkoj teoriji koja jest vrsta prvog odgovora moderne na vjerski pluralizam, jedino je apsolutna vlast vladara uvjet sigurnosti i slobode građana. Problem koji se sa osobitom snagom postavlja za rješavanje u političkoj filozofiji 17. stoljeća jest: što ako vladar koji vlada apsolutno, umjesto pretpostavljenog jamca sigurnosti i slobode, postane onaj tko ih ugrožava tj. običan tiranin? To je ključno pitanje u središtu Lockeove filozofije, budući da on iz mladenačkog zanosa apsolutizmom prelazi, zbog vjerskog i svjetonazorskog pluralizma, u protoliberalne vode.²

2. O Johnu Locke

John Locke bio je britanski filozof, oxfordski akademik i medicinski istraživač. Lockeov *Ogled o ljudskom razumu* (1689) je jedan od prvih velikih obrana modernog empirizma i bavi se utemeljenjem granica ljudske spoznaje u kontekstu širokog dijapazona tema. Govori nam o onome što legitimno možemo tvrditi da spoznajemo i ono što ne možemo. Lockeova povezanost s

¹ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, Zagreb 2009., str. 2.

² Ibid., str. 25.

Anthonyem Ashleyem Cooperom (kasnije prvi grof od Shatesburya) uspješno ga je dovela do pozicije državnog službenika zaduženog za prikupljanje informacija o trgovini i kolonijama. Jedno od najpoznatiji Lockeovih djela je *Dvije rasprave o vladi* u kojem tvrdi da suverenitet počiva u ljudima i objašnjava prirodu legitimne vlasti u smislu prirodnih prava i društvenog ugovora. Poznat je isto tako zbog pozivanja na razdvajanje Crkve i države u svojem *Pismu o toleranciji*. Veliki dio njegovih djela obilježava otpor izvanjskom autoritetu. Taj otpor je prisutan i na razini individue i na razini institucija poput vlade i crkve. Kada govori o individui, Locke zagovara korištenje razuma u potrazi za istinom umjesto jednostavnog prihvatanja mišljenja pod utjecajem autoriteta ili pak podlijeganja praznovjerju. Locke vjeruje da će korištenje razuma u pokušaju spoznaje istine i u određivanju legitimnih funkcija institucija optimizirati ljudski razvitak individua i društva poštujući svoj materijalni i duhovni bitak. Smatra da je to približavanje prirodnom zakonu i ispunjenje božanske svrhe čovječanstva.³

Locke se bavio raznim temama, od obrazovanja, ekonomske teorije i ekonomske politike, objavio je niz znanstvenih studija i medicinskih istraživanja, te korenspondenciju s kolonijalnom administracijom kao i niz teoloških rasprava. Objavljuvanjem djela *Ogledi o ljudskom razumu* 1689. u kojem se bavio problemom granica ljudske spoznaje, postiže intelektualnu slavu. Djelo samo po sebi je jedno od najutjecajnijih djela za razvoj, kako same epistemologije, tako i empirističke škole mišljenja u teoriji spoznaje. Kao značajan politički mislilac postao je tek nakon svoje smrti jer su njegova dva najutjecajnija djela iz područja političke filozofije *Dvije rasprave o vladi* (*Two Treatises of Government*) i *Pismo o toleranciji* (*A Letter Concerning Toleration*) – objavljeni anonimno 1689. godine, a Locke potvrđuje autorstvo u oporuci.⁴

John Locke se često naziva “ocem” liberalizma. Neosporno je da su mnoge od ideja koje je Locke zagovarao u svojoj političkoj teoriji postale važnim elementima liberalne tradicije: zaštita prava pojedinaca kao temeljna svrha države, koncept narodnog suvereniteta, vjerska tolerancija, vladavina prava nasuprot vladavini arbitrarne volje vlastodršca, podjela između zakonodavne i izvršne vlasti kao uvjet dobro uređene države te privatno vlasništvo kao jedno od temeljnih prava. No, ambicija samog Lockeja nije bila razviti novu ideološku platformu, već ponuditi rješenja za duboku političku krizu koja je zahvatila Englesku u drugoj polovini 17. stoljeća. Ogroman utjecaj

³ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja*; <https://plato.stanford.edu/entries/locke/>.

⁴ Kulenović, E., *Moderna politička teorija*, Zagreb 2013., str. 85.

koji je Locke imao na razvoj liberalne političke misli govori nam o načinu na koji politička teorija može prevladati ograničenja konteksta u kojem je nastala i imati važnost za buduće generacije. Taj nam utjecaj govori nešto i o Lockeu kao političkom filozofu. "Samo čovjek sa značajnim darom za apstraktno mišljenje", ustvrdio je jedan od suvremenih interpreta Lockeove misli "mogao je pretvoriti pitanja od primarnog povijesnog i krajnje parohijalnog političkog značenja... u sveobuhvatnu političku teoriju".⁵

3. Povijesni kontekst

John Locke je odgojen u duhu kalvinizma, u obitelji koja je Parlament shvaćala kao središnji politički autoritet. Školovan je u Westminster School u Londonu koja tradicionalno prihvaća rojalistička uvjerenja, a kasnije na Christ Church Sveučilištu u Oxfordu gdje se usmjerio na istraživanje političke filozofije. Jedna strana Lockeovog polazišta misaonog razvoja je u akademskom konzervativizmu, koji filozofska načela u politici izvlači iz teoloških pretpostavki: Bog, koji je nesumnjivo dobar, pruža čovjeku zakone, naputke i pravila kako oblikovati svoj život, ali zbog greške u ljudima tj. u ljudskoj prirodi koja je grešna i posrnula, zbog nesavršenstva u spoznaji i slaboj volji, potreban je politički autoritet koji je ograničen samo Božjim zakonom i koji djelotvornim mjerama obuzdava štetne ljudske navike, sklonosti i ponašanja. Drugi rezultat Lockeovog političko-filozofskog argumentiranja je odraz tadašnjih političkih borbi. Ono što je bilo presudno u ovom posljednje, bilo je njegovo doživotno prijateljstvo i političko slaganje s Anthonyem Ashleyem Cooperom, koji je bio uspješan političar tadašnje wigovske političke orijentacije, a koji je kasnije postao Lord Kancelar i glavnim protagonistom ideje o vjerskoj toleranciji. Shaftesbury kasnije postaje svojedobni prvak oporbe wigovaca u parlamentu nasuprot kralja Engleske Charlesa II. zbog njegovih političkih radnji poput približavanja apsolutističkoj Francuskoj te napuštanja politike vjerske tolerancije, te općenito njegovih sklonosti ka apsolutizmu. Najviše se osobno suprotstavljao nastojanjima kralja koji je pokušao državnim službenicima, zastupnicima u parlamentu te svećenstvu nametnuti prisegu kojima bi se odrekli svojeg prava na otpor kralju i koje bi obvezao riječima: "Prisežem da nikada neću pokušati promijeniti vlast, bilo crkvenu ili državnu". Apsolutizam kod kraljevih nakana najviše se iskazao

⁵ Kulenović, E., *Moderna politička teorija.*, str. 85.

u važnom pomaku od ideje ograničene ustavne monarhije koji bi se najbolje opisao kao “kralj u parlamentu” prema konceptu božanskog prava kraljeva.⁶

Odgovor vigovske oporbe izdan je pamfletu anonimnog autorstva "A Letter from a Person of Quality to his Friend in the Country" iz 1675., autor kojeg je vjerojatno Shaftesbury, ali nesumnjivo uz pomoć Johna Lockeja, iako je on sam poslije poricao sudjelovanje u autorstvu spisa. Glavna ideja te objave bila je opravdati pravo na oružani otpor nasuprot vlasti. Objavljivanjem tog spisa započinje svojevrsni rat pamfletima i što će dovesti do vrhunca u objavljivanju najpoznatija tri vigovska protuvladina pamfleta: "Patriarcha non Monarcha" Jamesa Tyrrella; "Two Treatises" Johna Lockeja i "Discourses" Algernona Sidneyja. Spis "A Letter from a Person of Quality to his Friend in the Country" vlast žestoko osuđuje i spis biva spaljen na lomači pred očima javnosti. Locke se zbog navodne bolesti skriva u Francuskoj, dok se u domovinu Englesku vraća tek 1678. kada u politici dominira tzv. kriza “papinske urote”. Oporba vigovaca, kojima je vođa Shaftesbury, najveću opasnost vidjela je u infiltraciji političkih pretenzija papinstva, koje su zastupljene na zahtjevu prednosti moralnog prioriteta vjerskih obaveza nad političkim obavezama, zapravo je to bio u očima vigovaca zahtjev dvostruke lojalnosti. Usporedno s tim vigovci su se bojali kako bi to dovelo do svojevoljne vlasti u politici. Personifikaciju tih, za njih najvećih, prijetnji vide u tadašnjoj Francuskoj prema kojoj Charles II. ima poseban odnos. Dolazi do poznate “krize isključenja” zbog nastalih političkih napetosti. Kraljevi pristaše ili rojalisti, okupljeni u torijevsku stranku, zalažu se za kraljevo pravo određivanja zakonitog nasljednika, dok parlamentarni vigovci inzistiraju na odbacivanju prava kraljevog pokatoličenog brata Jamesa na nasljeđivanje prijestolja, odnosno zalažu se za ideji odgovorne vlasti i djelomične kontrole vladareve politike.⁷

Vrhunac političke krize događa se 1681., kada kralj treći put saziva parlament, gdje ni nakon 8 dana nije postignut dogovor, Charles II. raspušta parlament i pokazuje sklonost samovoljnoj vladavini. Borbe u politici tražile su argumente u teoriji i filozofskim opravdanjima. Oni koji su bili na strani apsolutizma vladara te njegovog božanskog prava na vlast, tiskaju ponovno raspravu Roberta Filmera “*Patriarcha*”, iz 1631. Njegova rasprava sa podnaslovom “Obrana prirodne vlasti kraljeva od neprirodne slobode naroda” opovrgava ideje prirodne jednakosti i slobodi ljudi i stavlja se u službu opravdanja apsolutne monarhije. Filmer se u početku poziva na Sveto pismo i Božju

⁶ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja.*, str. 26.

⁷ Ibid., str. 27.

riječ u Bibliji, koja prema njemu, Adama uspostavlja kao gospodara svijeta i vladarom sveg njegovog potomstva; da bi naposljetku za Adamovog nasljednika proglasio apsolutnog monarha i učinio ga sastavnim dijelom prirodnim poretkom svih stvari. Monarhova apsolutna moć je neograničena te se povijesno i moralno izjednačava s prirodom poput očinske vlasti. Filmer zagovara patrijarhalizam, odnosno politički gledano zagovara apsolutizam.⁸

4. Ljudska prava kao prirodna prava

Zamisao da ljudska bića imaju određena osnovna prava na temelju svoje vlastite prirode postoji u već dugo vremena u filozofskim teorijama. Filozofi su dugo vremena ova prava nazivali prirodna prava jer se zasnivaju na ljudskoj prirodi odnosno ljudskoj naravi. Smjernice za takvo razmišljanje pronalaze se i u antičkoj filozofiji, ali tek kršćanstvo otvara prostor prirođenim ljudskim pravima. Locke se postavlja kao prvi utjecajni značajan teoretičar ljudskih prava u novome vijeku naglašavajući subjektivnu stranu prirodnog prava i teorije ograničenja vlasti.⁹

Tako za prirodna prava John Locke u svojem djelu *Dvije rasprave o vladi* piše:

“budući da su svi jednaki i nezavisni, nitko ne treba nanositi zlo tuđem životu, zdravlju, slobodi ili posjedu. Jer svi su ljudi djelo svemogućeg, beskrajno mudrog Stvoritelja; budući da su svi sluge jednog suverenog gospodara, upućeni u svijet njegovom zapovijedi i za njegovu svrhu, vlasništvo su onoga čije su djelo, stvoreni da traju dok postoji njegova, a ne nečija druga volja. I budući da su obdareni sličnim sposobnostima i da svi sudjeluju u jednoj prirodnoj zajednici, ne može se pretpostaviti neka vrsta podređenosti koja bi nas ovlastila da uništimo jedan drugoga, osim ako nismo stvoreni jedan drugome za uporabu, kao što su niže vrste stvorenja za našu uporabu. Svatko je obavezan očuvati sebe i svoj položaj ne napustiti voljno; i na temelju istog razloga, kada mu vlastito držanje nije dovedeno u pitanje, treba, koliko može sačuvati ostale ljude, i ne smije,

⁸ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja.*, str. 28.

⁹ Pisker, B., *Kritička pravna teorija: izvori, značajke i dosezi.*, Veleučilište u Požegi 2022., str. 26.

*oduzeti ili povrijediti život ili ono što služi očuvanju života, slobode, zdravlja, tijela ili dobara drugoga.*¹⁰

Isto tako Raunić spominje:

*“To što po prirodi pripada pojedincu, nad čime on ima moć raspolaganja jest njegovo prirodno pravo. Ono obuhvaća “život, slobodu i imetak” i, nastavlja Locke, “koje ja nazivam općim imenom vlasništvo”.*¹¹

Ideja pojedinačnog prirodnog prava, kod Lockea, izvodi se iz prirodnog zakona i ono zbraja osobne i unutarosobne moralne kapacitete. To bi značilo da pojedinačno prirodno pravo jamči individui svojevrsni prostor moralne samostalnosti u odlučivanju kod vlastitog djelovanja, i da istovremeno postavlja drugim individualcima, sličnim njemu samome, dužnost poštivanja njegove pojedinačne slobode. To je primarno ideja o zaštićenoj slobodi. Pojedince štiti prirodno pravo koje ga opunomoćuje na moralni nadzor svoga djelovanja te svako uplitanje drugih je vrsta moralne povrede, na koju on ima pravo odgovoriti.¹²

5. Dvije rasprave o vladi

Lockeovo djelo *Dvije rasprave o vladi* od posebnog je značaja za političku teoriju. U tom djelu on kritizira samovoljnu te apsolutnu monarhiju argumentirajući kako svjetovni vladari imaju prava koja izviru jedino iz osnova ugovora koji se sklapa među ljudima te da ljudi odnosno građani imaju pravo na otpor vladarima ukoliko se oni ne pridržavaju ugovorenog i krše uspostavljen ugovor. U tom je djelu također izložio i ideju prirodnih prava, prirodnog zakona te koncepte slobode i jednakosti.¹³

¹⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, Zagreb, 2013., str. 176.

¹¹ Raunić, R., *Liberalno shvaćanje pojedinca: Filozofija politike Johna Lockea*, Zagreb, 2009., str. 106.

¹² Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockea*, str. 147.

¹³ Matulović, M., “Teorija prirodnih prava Johna Lockea”, u: Berislav Pavišić (ur.) *Zb. Prav. fak. Sveuč. Rlj.* (1991) v. 16 br. 1, (1995) str. 180 [Matulović, M., “Teorija prirodnih prava Johna Lockea”, u: Berislav Pavišić \(ur.\) Zb. Prav. fak. Sveuč. Rlj. \(1991\) v. 16 br. 1, \(1995\) - Search](#)

Prema Jakopcu, Locke u svom djelu odgovara na pitanja poput onih o nastanku države, o podjeli vlasti, objašnjavanju prirodnog stanja te zakona, građanskih prava i privatnog vlasništva. Za Lockeja, nasljedstvo nije garancija prava vladanja, već je ono ustanovljeno ugovorom ljudi koji zajedno i jednako odlučuju na kojeg će se pojedinca ili zajednicu prenijeti vlast. Finalni cilj uspostavljanja neke države jest težnja općem dobru svih građana.¹⁴

5.1. Filmer i apsolutna monarhija

U Engleskoj, vrhunac opravdanja samovolje vladara i apsolutne monarhije događa se u 17. stoljeću u raspravama Sir Roberta Filmera koji je živio od 1588. do 1652., od kojih je najpoznatije djelo *Patriarcha* (1680.). U svojim raspravama Filmer brani dva prvotna načela samovoljne i apsolutne monarhije: dužnost podanika na pasivnu poslušnost te božansko pravo kraljeva. Filmer se između svojih istomišljenika koji su zagovarali apsolutnu i samovoljnu monarhiju najviše isticao po prirodi svog beskompromisnog karaktera u teoriji političkog autoriteta.¹⁵

Za Filmera prirodni zakon je zbrkan do neizbježnosti i logički nekonzistentan za jednu političku teoriju. Filmer npr. Grotiusa izlaže podsmijehu jer je po njemu nekonzistentno dijeliti sveukupno pravo na različite vrste poput prirodnog prava, građanskog prava i međunarodnog prava, za koju se zalažu teolozi, civilisti, kanonisti i političari. Za Filmera, glavna pogreška zbog koje nastaju podjele te raznolikosti i suprotnosti, je bila pogansko naučavanje o tome kako su u početku sve stvari zajedničke i učenje o jednakosti svih ljudi u početku. Nakon prikazivanja izvora, po njegovom mišljenju zbrke u zajednici svih stvari ilitiga jednakosti svih osoba, on tvrdi da je kontradiktornost u Grotiusovoj teoriji jer se zasniva na jednoj vrsti sna. Filmer posebnu pažnju pridaje logičkim nekonzistentnostima koje izvire osnovom objašnjavanja pojavljivanja vlasništva, pa tako Matulović citira Filmera gdje govori da Grotius tvrdi da su prema prirodnom zakonu na početku bile zajedničke uporabe, a ipak naučava da je, poslije uvođenja vlasništva, zajednička uporaba protivna prirodnom zakonu. On time zapravo objašnjava prirodni zakon kao

¹⁴ Jakopac, P., "Filozofija politike Johna Lockeja u »Druvoj raspravi o vladi «", *Nova prisutnost* 11 (2013) 3, str. 426 <https://hrcak.srce.hr/111400>.

¹⁵ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava Johna Lockeja*, str. 180.

promjenjivim, za što kaže da Bog ne može učiniti; dodatno on čini zakon prirode kontradiktornim ili suprotnim samom sebi.¹⁶

Isto tako Matulović tvrdi da Filmer smatra kako je učenje o prirodnoj jednakosti ljudi suprotno prirodnom poretku stvari i naposljetku praksi monarhija i Svetom pismu. Ljudi nisu slobodni po prirodi iz čega slijedi, po Filmeru, da ljudi nisu jednaki po prirodi. Kao očiti dokaz te prirodne neslobode Filmer argumentira kako kad se ljudi rode oni su u potpunoj podložnosti svojih roditelja. Zbog čina rađanja i na osnovu njega, otac ima neograničivu i neograničnu moć nad svojom djecom, tj. Filmer tumači to u smislu da otac u obitelji ne vlada ni prema jednom drugom zakonu, već isključivo prema nahođenju svoje volje.¹⁷

Također, Filmer drži da je porodica sačinjena od svih osoba koje se pokoravaju jednom i istom poglavaru te porodice, čime prihvaća patrijarhalnu definiciju porodice. Kada bi definirali monarhiju, to bi bila vladavina pojedinca. Prateći tu logiku, obitelj bi bila monarhija, a monarhija bi bila obitelj. Zbog toga što vladavina jest jedino pokornost i podložnost volji drugoga ili zapovijedima drugoga, logično je da je vladanje identično za obje stvari, i monarhiju i porodicu. Sve tri su patrijarhe. Iz sveukupnog zaključka logično je, po Filmeru, da ne postoji nikakav oblik vladavine, osim monarhije i ne postoji nikakva monarhija, osim one očinske i nikakva očinska monarhija, osim one koja je samovoljna ili apsolutna.¹⁸

Kako bi podržao apsolutnu monarhiju i određenje apsolutne naravi monarhova prava na vlast, Filmer rabi adamovski argument. Prema adamovskom argumentu – Adam je bio otac, kralj i gospodar nad svojom porodicom; u tom početku njegov sin, podanik i sluge ili robovi su bili jedno te isto; otac ima moć razmještaja ili prodaje svoje djece i sluga; potkrijepljuje to sa dokazom kako se u Svetom pismu u prvom računanju dobara kod Adama sluga i sluškinja se ubrajaju kao posjed i imetak vlasnika, zajedno s drugim dobrima. Ono što je zajednički veznik svim vrstama vladanja jest upravo ta Adamova neograničiva i neograničena moć, koja se ovisno o trenutku naziva vlasništvo (property) i vlast (dominion). Polazi se od pretpostavke kako je nemoguće za čovjekov

¹⁶ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 181.

¹⁷ Ibid.

¹⁸ Ibid.

um dovoditi u pitanje temelje odnosno načela vladavine (koji po svojoj definiciji ovise o prvobitnosti vlasništva). Čovjeku je samo poznato to da je Bog stvaranjem stvorio samo jednog čovjeka kojemu se predaje vlast nad svim stvarima i odakle svi pojedinci izvlače svoj naslov. Tako se, Adamova "prirodna i privatna vlast" prostirala nad svim stvarima, te nitko od njegova potomstva nije imao bilo kakvo pravo posjedovati bilo što, osim po osnovi njegova darovanja ili dopuštenja, ili po osnovi njegova nasljedstva. Time Filmer smatra dokazanim da svi sadašnji naslovi bilo kakve vrste vlasti "proizlaze iz očinstva". Svaki je sadašnji otac ili vladar u suštini sadašnji potomak Adamove monarhije. Bilo kakvo pravo autoriteta, bilo nad stvarima ili ljudima, konstruirano je kao privatno vlasništvo uporabe, zlouporabe i otuđenja. Tako, po Filmeru, svaki sadašnji legitimni vlasnik ima božanski sankcionirano i apsolutno vlasničko pravo nad svojom obitelji, dočim suveren ima apsolutno pravo nad svim svojim podanicima koji redom čine njegovu obitelj.¹⁹

5.2. Lockeova kritika Filmera

U prvom dijelu *Dvije rasprave o vladi*, nalazi se ključ za razumijevanje Lockeove kritike Filmera. Locke započinje kritiku navodom iz Svetog pisma (Knjiga Postanka 1., 28): "I blagoslovi ih Bog i reče im: *‘Plodite se i množite i napunite zemlju, i sebi je podložite! Vladajte ribama u moru i pticama u zraku i svim živim stvorovima što puze po zemlji!’*"²⁰ Prema Lockeu, Filmer iz tog zaključuje da je "Adam, imajući vlast koja mu je data nad svim stvorovima, bio monarh cijelog svijeta".²¹ Nasuprot njegovim tvrdnjama, Locke iznosi dvije tvrdnje: kao prvo da Božji dar Adamu ne uključuje nikakvu izravnu moć nad ljudima, njegovom djecom i nad drugima njegove vrste – drugim ljudima, te da ga ta Božja darovnica ne čini vladarem odnosno *monarhom*; i kao drugo da Bog njemu tim darom ne daje *privatnu* vlast nad stvorovima nižeg reda, već zajedničko pravo čitavom čovječanstvu tako da ne može biti niti je bio *monarh* na osnovi vlasništva iz Božjeg dara.²²

¹⁹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 181.

²⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 32.

²¹ Ibid.

²² Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 185.

Prije ostalih tvrdnji, Locke pobija Filmerovu tvrdnju o pravu očinstva koje se zasniva na rođenju: “svaki čovjek koji je rođen daleko je od toga da bude slobodan, da na osnovi samog rođenja on postaje podanik onog koji ga je rodio”²³. Iako Filmer ne daje nikakvu poveznicu zbog čega bi iz rađanja proizlazilo pravo očinstva, Locke tvrdi da je “čuo da drugi rabe” argument da “očevi imaju moć nad životima svoje djece, jer su im dali život i biće”²⁴. Takvo opravdanje prava očinstva naziva se *tradukcionizam*. Oprečno, Locke usvaja *kreacionizam* tj. teoriju prema kojoj Bog daje istovjetno život i biće djetetu. Locke se usredotočuje na vezu između političke teorije i *tradukcionizma* te istodobno navodi biblijski dokaz za svoju teologijsku pretpostavku: “oni koji kažu da otac daje život djeci toliko su obuzeti mislima o monarhiji da zaboravljaju, što nikako ne bi smjeli, Boga koji je stvoritelj i davalac života; ‘Samo u njemu živimo, napredujemo i imamo naše biće’”.²⁵ Po tome, Bog je stvoritelj, jer on jedini može “oblikovati i stvoriti živi stvor, oblikovati dijelove i modelirati i prilagoditi ih njihovim svrhama, i nakon njihovog prilagođavanja usaditi u njih dušu”.²⁶ Po njemu, Bog je “Kralj, jer je on doista stvoritelj svih nas, što nikoji roditelji ne mogu pretendirati da budu svojoj djeci”²⁷. Roditelji su jedino i samo uzročni čimbenici u tom procesu rađanja djece. Logično toj argumentaciji, rezultat bi bio da je čovjek Božji podanik, a ne podanik čovjeka, isto tako svi su ljudi “međusobno jednaki bez podređenosti i podaništva”.²⁸ Tako Lockeov argument istodobno ruši Filmerovo pravo po očinstvu i ustanovljuje opet osnovu za čovjekovu obvezu prema prirodnom zakonu; i čini jednakost osnovnim načelom političke filozofije gdje je uspostavlja kao prirodno stanje čovjeka prema čovjeku.²⁹

U daljnoj argumentaciji Locke opovrgava Filmerovu teoriju privatnog vlasništva. Po Lockeu, Filmer drži kako je na osnovi Božje darovnice Adam stekao, “vlasništvo, ili...privatnu vlast nad zemljom, i svim nižim ili neumnim stvorovima”.³⁰ Locke je suglasan da je Adam dobio vlasništvo, ali poriče da je vlasništvo privatna vlast: “tim darom Bog nije dao njemu privatnu vlast nad nižim stvorovima, već zajedničko pravo čitavom čovječanstvu” na osnovi “vlasništva koje mu je ovdje

²³ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 58.

²⁴ Ibid., str. 60.

²⁵ Ibid.

²⁶ Ibid., str. 61.

²⁷ Ibid., str. 62.

²⁸ Ibid., str. 174.

²⁹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 185.

³⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 32.

dato".³¹ Locke dalje opisuje prvobitno vlasništvo u kategorijama zajedničkog prava čitavog čovječanstva: "Sve što je Bog dao riječima tog dara...to nije bilo pojedinačno Adamu, isključivo od svih drugih ljudi; sva vlast koju je on na osnovi toga imao nije bila privatna vlast, već zajednička vlast s ostalim čovječanstvom".³² Vlasništvo je zajedničko pravo, a to je istovjetno zajedničkoj vlasti. Vlasništvo je čovječanstva "pravo da uporabi hranu, odjeću i druge udobnosti života, stvari kojima ih je (Bog) tako obilato opskrbio".³³ Vlasništvo koje Bog dodjeljuje čovječanstvu jest zajedničko vlasništvo jer je izraženo tim prirodnim pravom uporabe. Vlasništvo također ima svoj cilj: "Bog je dao njegovim sinovima pravo uporabe dijela zemlje za održavanje njih samih i porodica".³⁴ Po Matuloviću, Locke je zaključio da je Sveto pismo daleko od dokazivanja Adama kao jedinog vlasnika.³⁵

Prema Matuloviću, Lockeov koncept prirodnog vlasništva protivi se Filmerovom u pet važnih pogleda:

- prvo, kod Lockeja to pravo prirodnog vlasništva imaju svi ljudi, ne Adam jedino;
- drugo, kod Lockeja to je pravo jedino uporabe, a nije pravo uz uporabu i zlouporabe i otuđenja;
- treće, kod Lockeja prirodno pravo izraz je zajedničkog vlasništva koje pripada čitavom čovječanstvu, a ne privatnog vlasništva koje pripada pojedincu;
- četvrto, kod Lockeja vlasništvo je pravo na nešto što pripada svima, pravo što se nekome duguje, a nije pravo posjedovanja posjeda, što je nečije vlastito;
- peto, kod Lockeja cilj vlasništva nije vlasnikova neograničena volja kao kod apsolutnog vladara ima svrhu iznad sebe a to je održanje čovječanstva.³⁶

Kao što dokazuje zajedničko pravo čitavog čovječanstva temeljem kritičkog proučavanja Svetog pisma, on to isto dokazuje osnovom uma. (Locke je bio proponent tomističke pretpostavke o komplementarnosti Svetog pisma i uma.) Model djela mu služi kao osnova za jedan argument. Bog je stvoritelj sve prirode i zvijeri, po tome on je vlasnik njihov. Po tome jedino čovjekovo

³¹ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 33.

³² Ibid., str. 38.

³³ Ibid., str. 49.

³⁴ Ibid., str. 45.

³⁵ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 185.

³⁶ Ibid.

vlasništvo može biti samo u pravu njihove uporabe ili odnosno onako kako Bog dopusti: "*glede Boga stvoritelja nebesa i zemlje, koji je jedini gospodar i vlasnik cijeloga svijeta, čovjekovo vlasništvo nad stvorovima nije ništa drugo do sloboda njihove uporabe, koju je Bog dopustio*".³⁷ Isto tako, Božje vlasništvo je čovjekov život, a čovjekovo je vlasništvo samo u smislu rabljenja, nije dopušteno samoubojstvo.³⁸

Drugi argument kod Lockeja jest da je vlasništvo kao pravo uporabe Božjeg svijeta zapravo zaključak iz prirodnog zakona. Dva prirodna prava Locke izvodi iz osnovnog zakona prirode. Pošto osnovni zakon prirode jest upravo održanje čovječanstva, čovjeku pripada prirodna dužnost "*samog sebe održati*", te on posjeduje prirodno pravo na to: "*Ljudi, jednom rođeni, imaju pravo na svoje održanje*".³⁹ Također, budući da čovjek ima prirodnu dužnost održati druge ljude kad njegovo održanje nije u pitanju, on ima "*pravo (...) održanja svekolikog čovječanstva*".⁴⁰ Ta dva prirodna prava služe dvjema svrhama. Primarno, ona služe za opravdanje otpora apsolutnoj i samovoljnoj moći: ako vladar samovoljno krši moje pravo na održanje ili isto pravo drugih, tad on krši prirodni zakon te ga na osnovi prava na održanje mog života i života drugih smijem kazniti. Sekundarno, ona služe za izvođenje prirodnog prava zajedničkog vlasništva: ako ljudi imaju pravo na održanje samih sebe i drugih, tad oni imaju pravo: "*dosljedno na meso i piće, i druge stvari što ih priroda pruža za njihovo življenje*".⁴¹ Drugačije izrečeno, prirodno pravo ima svaki čovjek upravo na sredstva potrebna da bi sam sebe održao; "*On koji je svoj gospodar i gospodar vlastita života, ima također pravo na sredstva za svoje održanje*".⁴²

To pravo ili vlasništvo koje se izvodi iz prirodnog zakona, zapravo je istovjetno pojmu vlasništva koje se tumači iz Svetog pisma. On upućuje na važno obilježje Lockeove teorije. Čovjek sam po sebi ne posjeduje slobodu vršiti ili ne vršiti to pravo jer to prirodno pravo zajedničkog vlasništva, poput druga dva prirodna prava, proizlazi upravo iz zakona prirode tj. zakona o samoodržanju koje je ranije navedeno. Čovjek zapravo ima pozitivnu dužnost da to čini. Sva su tri prava podcrtana zahtjevom da se ispunjavaju dužnosti prema Bogu. Izvršavanje tih prava je dužnost samoočuvanja

³⁷ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 48.

³⁸ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 186.

³⁹ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 190.

⁴⁰ Ibid., str. 179.

⁴¹ Ibid., str. 191.

⁴² Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 187.

sebe i drugih. Dakle, u Lockeovoj je teoriji dužnost osnovna i utemeljujuća tj. primarna, a prava se izvode iz dužnosti prema Božjem vlasništvu ili nama samima.⁴³

5.3. Izvođenje koncepta vlasništva – osoba kao vlasnik

Ako se prihvati pretpostavka o prvobitnom zajedničkom vlasništvu, tada nastaje problem određenja o tome kako pripadnici te zajednice mogu rabiti ono što je njihovo zajedničko vlasništvo. Nastaje potreba za načelom koje bi odredilo uporabu zajedničkog kako bi se izvršavalo zajedničko pravo. Locke tako ustvrđuje problem na početku petog poglavlja, naslovljene *O vlasništvu* drugog dijela svoje *Dvije rasprave*: "Uzeli mi u obzir prirodni um, koji nam kaže da ljudi, budući da su jednom rođeni, imaju pravo na svoje održanje i dosljedno na meso i piće, i druge stvari što ih priroda pruža za njihovo življenje: ili otkrivenje, koje nas izvještava o onim darivanjima svijeta koje je Bog učinio Adamu i Noi i njegovim sinovima, sasvim je jasno da kada je Bog dao zemlju djeci ljudi, dao je čovječanstvu zajednički. Ali kad se to pretpostavi, nekima se čini da je vrlo teško objasniti kako bi bilo tko trebao imati vlasništvo u bilo čemu".⁴⁴ Locke tako postavlja sebi zadaću razriješenja problema uspostave privatnog vlasništva.⁴⁵

Locke tvrdi pošto su zemaljski plodovi "dati na uporabu ljudima, moraju po nužnosti postojati sredstva da se oni prisvoje na ovaj ili onaj način prije nego što mogu biti za bilo kakvu uporabu, ili uopće blagotvorni za bilo kojeg pojedinog čovjeka".⁴⁶ Prisvajanje pretpostavlja da svaki čovjek ima pravo koje isključuje druge ljude, a to bi bilo vlasništvo, odnosno da jedini ima pravo na prisvajanje.⁴⁷

Prema Matuloviću, Locke razlikuje čovjeka i osobu. Čovjek je umno biće i Božje djelo te na osnovi ta dva kriterija svi ljudi imaju tri prirodna prava koja su ključna. Čovjek je također praktični djelatnik i osoba. Pojedinačni djelatnici imaju dužnost djelovati u skladu sa zakonima i pravilima koji određuju njihove egzistencijalne uvjete. Budući da oni moraju rabiti Božji dar, oni moraju

⁴³ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 187.

⁴⁴ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 191.

⁴⁵ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 187.

⁴⁶ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 192.

⁴⁷ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 187.

imati unutar sebe neku osnovu isključnog vlasništva:⁴⁸ *“mada su stvari prirode date zajednički, ipak je čovjek (time što je svoj gospodar i vlasnik vlastite osobe i njenih radnji ili rada) još uvijek imao veliki temelj vlasništva”*.⁴⁹

S jedne strane, Bog je stvoritelj čovjeka te je njegov vlasnik, a s druge strane čovjek je vlasnik svoje osobe kao same i svojih radnji. Pošto čovjek nije stvoritelj niti samog sebe ni drugih ljudi, niti svijeta, on nakon čina rađanja, ne može imati više prava u drugim stvarima od drugih ljudi. Pojavljuje se potreba za objašnjenjem tvrdnje kako je čovjek vlasnik svoje osobe i radnji ili rada svoje osobe.⁵⁰

Po Jakopcu, Locke definira čovjeka kao inteligentno i razumno biće, što se može protumačiti da je on misleće biće koje se na različitim mjestima i u različito vrijeme sposobno prilagoditi vladavini zakona. Ako čovjek tako želi ostati dosljedan sebi i živjeti razumno, treba živjeti u skladu s prirodnim zakonom.⁵¹

Tako Locke kaže: *»inteligentno biće koje ima razbor i refleksiju, te može osvijestiti sebe kao sebe, kao istovjetnu stvar u različitim vremenima i na različitim mjestima, a koje to čini jedino pomoću te svjesnosti koja je pak neodvojiva od mišljenja te je, čini mi se, za njega od suštinske važnosti, budući da nikome nije moguće opažati bez opažanja da on opaža«*.⁵²

Prema Matuloviću, slično kao i Jakopec, Lockeova definicija osobe jest kao misleće inteligentno biće, koje posjeduje um i moć, i sposobno je smatrati svoje ja svojim ja, istom jednom mislećom stvari u različitim vremenima i različitim mjestima. Osobni identitet se sastoji od svijesti koja uvijek ima ulogu pratioca mišljenja i to je ono što čini svakog od nas da bude ono što se i naziva. Samosvijest bi bila svijest o mišljenju, ili mišljenje o mišljenju i time također svijest o činjenju: *“koliko se ta svijest može protegnuti unatrag na bilo koju prošlu radnju, ili misao, toliko dopire identitet te osobe, ona je isto ja sada koje je bilo tada; a tu je radnju izvršilo isto ja koje je ovo sadašnje koje sada razmišlja o njoj”*⁵³. Locke ne kaže da je osoba svjesna o obavljanju radnje na temelju promatračkog znanja, jer ako bi to bio slučaj, tada bi se pojavio problem je li promatrana

⁴⁸ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 188.

⁴⁹ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 204.

⁵⁰ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 188.

⁵¹ Jakopec, P., *Filozofija politike Johna Locke* u *“Druvoj raspravi o vladi”*, str. 420.

⁵² Locke, J., *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 1, Zagreb, Breza, 2007., str. 325.

⁵³ Ibid.

radnja njena ili tuđa. Za Locke se može reći da tvrdi da je osoba nužno svjesna obavljanja činova na temelju svijesti koja je uvijek pratitelj mišljenja.⁵⁴

Čovjek za Locke jest pojedinačna supstancija koja uvijek sadrži svoju jednakost bez obzira na vanjske uvjete koji se događaju. Tako je čovjek i duhovno biće, koje promjenom svog duhovnog stanja, nastavlja biti ta osoba. Čovjek ima slobodu opredjeljivanja na razne odluke u životu zbog posjedovanja te slobode.⁵⁵

Radnje su one radnje osobe koje se temelje na njenom nepromatračkom znanju ideje ili opisa pod kojim se obavlja neka radnja: ukoliko je osoba sposobna ponoviti ideju o nekoj prošloj radnji s istom svijesti koju je imalo i na početku i s istom svijesti koju ima o bilo kojoj trenutnoj i sadašnjoj radnji toliko je ono isto osobno ja. Radnje neke osobe su one koje je ta osoba svjesna da vrši ili je izvršila, a temelje se na mislima tj. svjesnosti misli u suglasju s kojom se one proizvode. Po kriteriju identiteta također se ističe da je osoba autor svojih radnji. Znanje osobe o svojim radnjama podvrsta je stvoriteljeva znanja, a činjenje te osobe je podvrsta stvaranja.⁵⁶

Tako se za osobu se može reći da "posjeduje" svoje radnje: *"Ta osobnost proširuje svoje ja dalje od sadašnjeg postojanja na ono prošlo, jedino putem svijesti, čime ona postaje potvrđena i uračunljiva, posjeduje prošle radnje i pripisuje ih svojem ja, upravo na istoj osnovi i zbog istog razloga kao i sadašnje"*.⁵⁷ Kriterij vlasništva jest u radnjama svijest o obavljanju tih radnji, ili svijest o njihovom autorstvu. Identitet osobe sastoji se u svijesti o mislima i radnjama; svijest je ono što čini svakog da bude ono što naziva ja. Tako iako čovjek nije stvoritelj samog sebe niti svijeta, iako nema isključna prava po rođenje, on ipak stječe takva prava u svojoj osobi i svojim radnjama.⁵⁸

⁵⁴ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 188.

⁵⁵ Jakopec, P., *Filozofija politike Johna Locke* u "Druvoj raspravi o vladi", str. 421.

⁵⁶ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 188.

⁵⁷ Locke, J., *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 1., str. 337.

⁵⁸ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 189.

5.4. Radom se postaje vlasnik

Locke, dok uvodi pojam osobe i činjenje te osobe kao osnove za vlasništvo u stvarima, razvija iduću komponentu tog modela djela. Stvoriteljevo znanje, pojam koji je sadržan u relaciji Boga naspram čovjeku, također je sadržan u čovjekovoj relaciji naspram svog osobnog činjenja. Bog kao stvoritelj posjeduje znanje o svom djelu i stvoriteljevo prirodno pravo u njemu. Posljedica toga bi bila da čovjek ima pozitivnu dužnost prema Bogu, kao što je ranije navedeno, i na osnovi čega ima prirodno pravo prema vršenju tih dužnosti. Čovjek kao stvoritelj ima drugotno stvoriteljevo znanje o svojim radnjama i prirodna prava u njima. Ta analogija jest logičko svojstvo modela djela. Relaciju Boga prema čovjeku i svijetu te relaciju čovjeka prema svom činjenju objašnjava model djela. Po Lockeovu vjerovanju, čovjek ako djeluje na Bogu sličan način ima vlasništvo u svojem djelu: "*Bog je stvorio njega (čovjeka) na svoju sliku, sebi slična, stvorio ga je umnim bićem i time sposobnim da ima vlasništvo*".⁵⁹ Čak niti čovjekova dužnost činjenja u svrhu ostvarenja moralnih ciljeva koje određuje prirodni zakon, ne slabi analogiju, jer ni: "*sloboda Svemogućeg ne sprječava njegovu determiniranost onim što je najbolje*".⁶⁰ Slijedi iz toga da je rad moralni oblik djelatnosti u dva smisla. Kao prvo, on se oblikuje kao sredstvo za izvršenje moralnih dužnosti. Kao drugo, on je moralna dužnost za čovjeka jer je oblik djelatnosti koja je karakteristična isključivo za čovjeka. Vrsta osobe koja netko jest, rezultat je vrste činjenja koje vrši is toga se pravo i pravednost nagrade i kazne zasniva na tom osobnom identitetu. Pitanje od osnovnog moralnog značaja nije samo kako ljudi uživaju to svoje vlasništvo, već isto je pitanje kako se stječe to vlasništvo. Prema Lockeovom osobni moral neodvojivo je povezan sa radinošću. Činjenje moralne osobe, kao i moralna osoba sama zapravo samo aktualiziraju prirodne dužnosti koje se izvode iz modela Boga i njegova djela.⁶¹

Locke u 5. poglavlju drugog dijela *Dvije rasprave* širi svoj koncept na zaključak kako su predmeti koji su ustanovljeni radom čovjeka na zajedničkom materijalu njegovi: "*Možemo kazati da su rad njegovog tijela i djelo njegovih ruku s pravom njegovi. Što god tad on uzeo iz stanja koje je pružila i u tome ostavila priroda, on je tome dodao svoj rad i pridodao nešto što je njegovo vlastito, i uslijed toga učinio ga svojim vlasništvom. To je izneseno iz zajedničkog stanja u koje ga je stavila*

⁵⁹ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 39.

⁶⁰ Locke, J., *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 1., str. 258.

⁶¹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 189.

priroda, njemu je na osnovi tog rada nešto dodato što isključuje zajedničko pravo drugih ljudi".⁶² Locke kao argument primjenjuje analizu pojma stvaranja u kategorijama poput uzroka i posljedice. Intrinzična povezanost uzroka i posljedice jest ako je "*stvar stvorena od dijelova koji su svi prije postojali, ali sama ta stvar, sastavljena iz prethodno postojećih dijelova, koji svi uzeti u obzir čine zbroj jednostavnih ideja, nije ranije postojala*".⁶³ Dva su načina na koja čovjek može djelovati kao uzrok u autorskom smislu: u stvaranju, kada on sastavlja vidljive dijelove i u izmjenjivanju, kada on uvodi jednostavnu ideju ili novi osjetilni kvalitet koji prije nije bio u subjektu. Sposobnost čovjeka da sastavlja module iz materijala koji pruža Bog, njegova je vlast: "*Čovjekova vlast...ma koliko raspolagao umijećem i vještinom, proteže se ne dalje do sastavljanja i razdvajanja materijala koji mu je pri ruci, ali ne može ništa učiniti da bi stvorio i najmanji dio nove materije*".⁶⁴ Važno obilježje moći stvaranja i mijenjanja kod čovjeka jest ono kako ne postoji takva stvar koja ostaje ista nakon stvaranja i mijenjanja iz koje se može izdvojiti vrijednost koju priroda je stvoritelj ili radnik.⁶⁵

Locke isto tako primjenjuje svoj argument u tri vrste slučajeva prisvajanja:

- proizvoda prirode,
- životinja
- i zemljišta.

Sakupljanjem se proizvodi prirode pretvaraju u nečije vlasništvo:

"Onaj tko se prehranjuje žirom koji pokupi pod hrastom ili jabukama koje ubere sa drveća u šumi nedvojbeno ih je prisvojio za sebe...I bjelodano je da ukoliko ih prvo sakupljanje nije učinilo njegovim, ništa drugo nije moglo. Onaj je rad stvorio razliku između njih i zajedničkog. Dodato im je nešto više od onoga što je priroda, zajednička majka svega, učinila; i tako su oni postali njegovo privatno pravo".⁶⁶

Rad koji čini životinje nečijim vlasništvom jest ubijanje: "*jelen (je) onoga Indijanca koji ga je ubio, dopušteno je da bude dobro onoga tko je posvetio svoj rad njemu, mada je prije toga bio*

⁶² Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 192.

⁶³ Locke, J., *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 1., str. 315.

⁶⁴ Ibid., str. 120.

⁶⁵ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 190.

⁶⁶ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 192.

zajedničko pravo svakoga".⁶⁷ Hvatanje i pripitomljavanje također čine životinje nečijim vlasništvom, a rad koji čini zemljište nečijim vlasništvom, jest obrađivanje, zasađivanje, unapređivanje i kultiviranje: "*Onoliko zemljišta koliko čovjek obradi, zasadi, unaprijedi i kultivira, i može rabiti njegovih plodova, toliko je njegovo vlasništvo. On ga svojim radom tako reći ograđuje od zajedničkog posjeda*".⁶⁸ Neki od primjera mijenjanja vanjskog materijala u upotrebljiva dobra bi bila hvatanje, ubijanje, pripitomljavanje, obrađivanje, kultiviranje, zasađivanje i unapređivanje, čime taj material postaje nečije vlasništvo.⁶⁹

Priroda i životinje zajednička su imovina svakog čovjeka; međutim, obavljanje nekog posla, budući da je vlastiti rad, pripada jedino onome čijih je ruku djelo. Ako čovjek uzme nešto iz stanja koje je pružila i ostavila mu priroda i tome doda svoj rad, tada je pridodao svoju bit i to nešto što postaje njegovo vlasništvo. Zbog toga što svojim radom iz zajedničkog stanja u koje ga je stavila priroda proširio svoje vlasništvo, on se temeljem toga rada odvaja od drugih ljudi. Pribavljena imovina postaje vlasništvo čovjeka koji radi na njoj, pribavljen posjed tako postaje trajno vlasništva onog koji radi na njemu. Locke pravo na vlasništvo izvodi iz prava na samoodržanje. Važno je izdvojiti da Locke riječ imovina tumači u širem smislu, odnosno ona znači udruživanje ljudi radi uzajamnog očuvanja vlastitih života, slobode i dobara.⁷⁰

Ono što razlikuje prirodno pravo u proizvodnji i korištenju vlastitog rada od tri prirodna prava svih ljudi jest to što osoba to pravo stječe kao ishod svoje racionalne djelatnosti, koja je po svojoj prirodi karakteristična jedino za čovjeka. Kako bi se objasnilo to prirodno pravo nema potrebe za pozivanjem na sporazum koji bi odredio što je čije. Argument koji Locke izvodi jest taj da je pripisivanje nekih radnji osobi kao njenih vlastitih nezvezano za sporazum i zapravo je njegova pretpostavka. Lockeova argumentacija je tad a osoba ne može dati suglasnost na sporazum, osim ako već nije svjesna te same svoje osobne govorne radnje. Locke i širi taj argument na ishode radnji koji se odnose sa zemaljskim plodovima i povezani su s njima. Po tome, sporazum sam po sebi pretpostavlja vlasništvo te se time pobija ugovorna zamisao vlasništva.⁷¹

⁶⁷ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 194.

⁶⁸ Ibid., str. 195.

⁶⁹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 190.

⁷⁰ Jakopec, P., "Filozofija politike Johna Lockea u »Drugoj raspravi o vladi«", str. 423.

⁷¹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 191.

Problem koji se javlja oko pretpostavke prvobitnog vlasništva zajednice jest kako se rezultati ili plodovi ljudskih radnji i uporabe nečeg što je zajedničkog smiju rabiti. Po Lockeu, oni se smiju koristiti i uživati u svrhu održanja, jer je to svrha zbog koje Bog stvara svijet za čovječanstvo. Oni se također mogu rabiti u svrhu udobnosti, jer Bog "*nam sve obilno daje na uživanje*" (1 Timoteju 6, 17).⁷² Jedan od načina kako bi se ispunili svrhu održanja jest prisvajanje. Drugi način bi bio ograničenje prava nad proizvodima osobnog rada. Za Locke, prirodni zakonom kojim se određuje osnova vlasništva, također određuje i ograničenja za isti: "*Isti zakon prirode, koji nam' je na ovaj način dao vlasništvo, također je ograničio to vlasništvo*".⁷³ Ograničenje je dvostruko. Ono je ograničenje količine koju je dopušteno rabiti: "*Onoliko koliko netko može uporabiti za bilo koju životnu korist prije nego što se pokvari; toliko on smije svojim radom ustanoviti vlasništvo u tome. Sve što je preko toga, više je od njegova udjela i pripada drugima. Bog nije ništa stvorio da čovjek pokvari ili uništi*".⁷⁴ Isto tako, korištenje je ograničeno na dopuštenu količinu samo onoliko koliko je uporabljivo.⁷⁵

Isto tako, Locke tvrdi da se ograničenja tiču i posjeda zemlje: "*Sve što je on obrađivao i požnjeo, spremio i uporabio, prije nego što se pokvarilo, to je bilo njegovo posebno pravo, sve što je ogradio i mogao hraniti i rabiti, stoku i proizvod, bilo je također njegovo. Ali ako je trava sa njegovog ograđenog zemljišta istruljela na tlu, ili je plod njegova sađenja propao, a da nije sakupljen i spremljen, taj dio zemlje, usprkos njegovu ograđivanju, ipak se imao smatrati neobrađenim i mogao je biti posjed bilo koga drugog*".⁷⁶ Kod Locke, vlasništvo se primarno veže s uporabom proizvoda koji su ishod rada na zemljištu. Ti, kako ih on naziva, proizvodi direktna su sredstva za održanje čovječanstva i sredstva za udobnost i oni su objekt prirodnog prava. Kako bi vršili to prirodno pravo, pravo je potrebno u unapređivanom i obrađenom zemljištu. To pravo se prizanje ako se vrši u suglasju s ograničenjima uporabe koji su ranije navedeni, tj. sa ograničenjima uporabe proizvoda rada. Tako se količina obrađenog zemljišta koje netko može prisvojiti, ograničava sa količinom proizvoda vlastitog rada koje može rabiti, a ne količinom zemljišta za koje je on sposoban obraditi. Isto tako, proizvodi koji su ishod nečijeg rada na zemljištu koje je obrađeno, moraju se koristiti u svrhu uporabe. Tako ako neko ne koristi proizvode zemljišta koje je obradio

⁷² Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 49.

⁷³ Ibid., str. 194.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke, str. 191.*

⁷⁶ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 200.

u svrhu uporabe, tada to zemljište prestaje biti njegov posjed i vraća se u zajedničko vlasništvo. Po tome, za Locke ne postoji nikakvo prirodno pravo nad zemljom kao takvom, već jedino postoji ograničeno uporabno pravo u obrađenom zemljištu. Zloupotreba proizvoda rada nekog zemljišta ima za posljedicu gašenje prava korištenja obrađenog zemljišta, kao i prava na same proizvode. Vlasništvo se ograničava korištenjem u svrhu vršenja dužnosti prema Bogu.⁷⁷

Zbog toga što je za proizvodnju dobara i uživanju u zemljištu potrebno primarno pravo uporabe obrađenog zemljišta, prirodnim dijeljenjem ne ukida se potpuno vlasništvo zajednice, već se prije ono ostvaruje ili uživa kroz uporabu. Locke tako argumentira da se njegovo viđenje prvobitnog stjecanja odnosi na prvotnu situaciju gdje nitko ne bi prekomjerno stjecao - "*gdje ostaje dovoljno i isto tako dobro za druge zajedno*".⁷⁸ Taj je uvjet bio zadovoljen u ranom razdoblju ljudske povijesti: "*Niti je to prisvajanje nekog dijela zemljišta, njegovim unapređivanjem, bilo na ikakvu štetu nekog drugog čovjeka, budući da je ostalo još dovoljno, i isto tako dobro, pa i više nego što bi nezbrinuti mogao uporabiti. Tako u stvari nikada nije ostalo manje za druge zbog toga što ga je on ogradio za sebe. Jer onaj tko ostavlja onoliko koliko drugi može uporabiti, čini isto tako dobro kao da ništa ne uzima. Nitko ne može smatrati sebe oštećenim time što drugi čovjek pije.. mada je uzeo dobar gutljaj, ako mu je ostala čitava rijeka iste vode da ugasi žeđ. A slučaj zemljišta i vode, gdje ima dovoljno za oba, potpuno je isti*".⁷⁹ Jednom kad taj uvjet više nije moguće zadovoljiti, prirodna razdioba više nije opravdana i potreban je neki oblik konvencionalne razdiobe zasnovane na suglasnosti.⁸⁰

6. Uvođenje novca

U filozofskoj tradiciji prirodnog prava redovni korak u argumentaciji bio je ugovor kojim se prvotni ljudi, ili svi ili samo na nekom određenom području, usuglašavaju da se sva dobra koja su u tom trenu raspoloživa razdijele pojedine posjede i da se isto tako ti pojedini posjedi raspodijele između stranaka koje sklapaju taj ugovor. Locke samo djelomično prihvaća taj primjer. Za njega,

⁷⁷ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 191.

⁷⁸ Locke, J., *Dvije rasprave o Vladi*, str. 192.

⁷⁹ Ibid., str. 195.

⁸⁰ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Locke*, str. 192.

nije taj izričiti ugovor, koji bi sam po sebi bio povijesno sumnjiva činjenica, čin koji se može protumačiti kao pristajanje stranaka na preobrazbu uporabnih prava u trajnija prava vlasništva, već on tvrdi da je to čin uvođenja novca. Za njega čin uvođenja novca kao mehanizma pristajanja na nove prirodnopravne/vlasničke odnose je u prednosti zato što zahtijeva prisutnost suglasnosti koja se poput trajnog procesa obvezuje svaku transakciju u tržišnoj ekonomiji. Slobodno se može reći kako je Lockeovo prvo otkriće u izvođenju prava vlasništva upotreba rada za pružanje moralnog temelja za posjedovanje, a drugo otkriće koje on vrši jest što u uvođenju novca vidi trajni sporazum koji pretvara uporabna prava u trajnija vlasnička prava.⁸¹

Locke objašnjava uvođenje novca na slijedeći način. Prije uvođenja novca čovjek je slobodan rabiti proizvode svoga rada za održavanje i uživanje, darovanje drugima ili za razmjenu sa drugima. Po njemu, iz te prakse razmjene dobara razvija se gramzivost kod ljudi, koja se očituje u prekomjernom gomilanju: *"Kad bi nam on dao svoje orahe za komad metala, čija mu se boja sviđa; ili razmijenio ovce za školjke, ili vunu za iskričav oblutak ili dijamant, koje će čuvati čitav život, on ne bi povrijedio pravo drugih, on bi mogao nagomilati onoliko tih trajnih stvari koliko mu drago; prekoračenje ograničenja njegovog pravednog vlasništva ne leži u veličini njegova posjeda, već u beskorisnom propadanju bilo koje stvari u njemu"*.⁸² Novac nastaje kao nastavljanje gomilanja beskorisnih, ali konkretno trajnih metala: *"I tako je došlo do uporabe novca, neke trajne stvari koju su ljudi mogli držati a da se ne pokvari i koju bi ljudi na osnovi međusobne suglasnosti mogli uzeti u zamjenu za doista korisna ali pokvarljiva sredstva za život"*.⁸³ Nakon što se uveo novac, neki ljudi počinju obrađivati više zemlje nego što im je potrebno za osobnu upotrebu dok istovremeno razmjenjuju višak nastalih dobara za novac. Naposljetku to vodi do povećanja količine zemljišta kojeg rabe i isto tako do posjeda koji nisu jednaki: *"očigledno je da su se ljudi sporazumjeli oko nesrazmjema i nejednaka posjeda zemlje budući da su prešutnom i dobrovoljnom suglasnosti pronašli način kako čovjek može pravično posjedovati više zemljišta nego što sam može rabiti prinos sa njega dobijajući u zamjenu za suvišak zlato i srebro, koji se mogu zgrtati bez nanošenja štete bilo kome, jer se ti metali ne kvare i ne propadaju u rukama vlasnika"*.⁸⁴ Zbog

⁸¹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 192.

⁸² Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 206.

⁸³ Ibid.

⁸⁴ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 207.

kvalitete zlata i srebra koji ne propadaju, oni se mogu zgrtati i prekomjerno gomilati bez prekoračenja granice kvarenja koje određuje količinu koju osoba smije steći.⁸⁵

Iako Locke tvrdi da kod uvođenja novca to neminovno vodi da neki ljudi pravično posjeduju više zemljišta, on dodatno pojašnjava da je u političkoj zajednici vlasništvo ipak uređeno pravom, ponajviše građanskim: "*Tu razdiobu stvari na nejednake privatne posjede ljudi su učinili mogućom izvan granica društva i bez ugovora, jedino davanjem vrijednosti zlatu i srebru i prešutnim sporazumijevanjem o uporabi novca. Jer u državama zakoni uređuju pravo vlasništva, a posjedovanje je zemljišta određeno pozitivnim ustavima.*"⁸⁶ Za Lockeja, postoji razlika između pitanja uređenja vlasništva u prirodnom stanju gdje se dopušta nejednakost posjeda koje slijedi nakon uvođenja novca, i pravnog uređenog vlasništva unutar neke države, koja ima sposobnost ispravljanja te nejednakosti.⁸⁷

Kao što i ranije govori, Locke tvrdi da čovjek u prirodnom stanju posjeduje tri prirodna prava bez uvjeta, a jedino dodatno pravo koje stječe je nad proizvodima vlastita rada. Prisivajanje i upotreba prije uvođenja novca su ograničeni prirodom tako da ničija prava nisu prekršena: "*Priroda je mjeru vlasništva valjano postavila veličinom ljudskog rada i udobnosti života. Nikakav čovjekov rad ne bi mogao potčiniti ili prisvojiti sve, niti bi njegov užitek mogao potrošiti više od malog dijela, tako je bilo nemoguće da bilo koji čovjek na taj način naruši pravo drugoga, ili stekne za sebe vlasništvo na štetu svog susjeda, kome bi još ostalo prostora za isto tako dobar i veliki posjed (nakon što je drugi izdvojio svoj) kao i prije nego što je bilo prisvojeno*".⁸⁸ Ovlast temeljem rada i nemogućnost čovjeka da rabi prevelike količine zemljišta zajedno, jamstvo je nekršenja tuđih prava. U prvotnom stjecanju situacija je bila pravedna isto tako zbog toga što je svijet bio slabo naseljen: "*ljudi su više bili u opasnosti da se izgube udaljujući se od svoga društva u tadašnjoj prostranoj divljini zemlje, nego što su bili pritisnuti oskudicom prostora za obitavanje*".⁸⁹ Te iste mjere bi i danas funkcionirale, čak i uz dvostruko stanovništvo, da se nije dogodilo uvođenje novca: "*Ovo se usuđujem odlučno tvrditi, da bi isto pravilo vlasništva, naime da bi svaki čovjek trebao imati onoliko koliko može rabiti, još važno u svijetu bez ograničavanja bilo koga, budući da tl svijetu*

⁸⁵ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 192.

⁸⁶ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 207.

⁸⁷ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 193.

⁸⁸ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 197.

⁸⁹ Ibid.

*ima dovoljno zemljišta da bude dovoljno za dvostruko stanovništvo, da nisu pronalazak novca i prešutni sporazum ljudi da na njega prenesu vrijednost uveli (suglasnošću) veće posjede i pravo na njih".*⁹⁰ Kada se dogodilo uvođenje novca, ljudima je postalo moguće uvećanje, što su i činili, svojih posjeda, tako što su razmjenjivali dobra za novac, i smatrali su se ovlaštenima na njih jer su ih rabili. Porastom stanovništva to je dovelo do situacije i kojoj su neki, koji su došli kasnije, bili isključenji iz čina vršenja svojega prirodnog prava. Rješenje je bilo u odbacivanju pravila da svatko treba imati samo onoliko koliko može rabiti i jer bi se tako dovelo do pitanja legitimiteta većih posjeda i prava na veće posjede. U tom trenu nastaje potreba za drugačijim pravilom koje bi ograničilo zemljišni posjed tako da bi se moglo vršiti uključna prava svih pojedinaca, a to novo drugačije pravilo jest građansko pravo. Drugim riječima, potrebna je država kako bi se ponovno odredilo i uredilo vlasništvo i ljudski postupci kako bise uskladili sa Božjim namjerama.⁹¹

7. Prirodno stanje, politička zajednica i vlasništvo

Locke koristi pojam prirodnog stanja da bi objasnio izvorište i prirodu političke moći. Locke ustanovljuje političku moć kao "*pravo stvaranja zakona sa smrtnim kaznama, i konzekventno sa svim manjim kaznama, za uređenje i održanje vlasništva, i uporabe prinude zajednice u izvršenju takvih zakona i u obrani države od vanjske povrede, a sve to jedino poradi javnog dobra*".⁹² "*Da bi se ispravno shvatila politička moć i izvela iz njena vrela, moramo razmotriti u kakvom se stanju nalaze svi ljudi prirodno, to jest prirodno stanje*".⁹³ Drugim riječima, on pravo na stvaranje zakona, pravo na zaštitu vlasništva i pojmove poput javnog dobra i zajednice objašnjava u kategorijama opisa prirodnog stanja kako bi se potpuno i točno shvatila politička moć koju čine ti elementi.⁹⁴

Po njemu, prirodno stanje za ljude jest; "*stanje savršene slobode da upravljaju svojim radnjama i raspolažu svojim posjedima i osobama, kako oni smatraju doličnim, unutar granica prirodnog zakona, bez traženja dopuštenja ili u zavisnosti od volje bilo kojeg drugog čovjeka*".⁹⁵ Ljudima u

⁹⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 198.

⁹¹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 194.

⁹² Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 172.

⁹³ *Ibid.*, str. 173.

⁹⁴ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 194.

⁹⁵ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 173.

prirodnom stanju prirodni zakon naređuje svakome da: "*ne smije povrijediti tudi život, zdravlje, slobodu ili posjede*".⁹⁶ Ako netko ne poštuje prirodni zakon tako što krši tuđa prava, svatko ima pravo na samoobranu, al i pravo na obranu drugih od prekršitelja prirodnog prava: "*svatko ima pravo kazniti prekršitelje tog zakona u mjeri da se spriječi njegovo kršenje*".⁹⁷ Svatko smije "*uzvratiti (prekršitelju) u mjeri koju hladan razum i savijest nalažu, koliko je razmjerno prekršaju, a to je onoliko koliko je potrebno za odštetu i obuzdavanje*".⁹⁸ Oštećene stranke imaju pravo na kompenzaciju odštete od prekršitelja za štetu koja im je počinjena. One imaju pravo na prisvajanje dobara prekršitelja temeljem prava na samoodržanje, a svi ostali imaju pravo na kažnjavanje prekršitelja temeljem prava na održanje cijelog čovječanstva. To bi značilo, da u prirodnom zakonu svatko ima moć izvršavanja prirodnog zakona.⁹⁹

Za Lockeja, prirodno stanje samo u sebi sadrži dva velika nedostatka. Prvi je taj da u prirodnom stanju svaki čovjek je sudac u vlastitom slučaju. Iako postoji zakon prirode koji vodi čovjeka, taj zakon nije napisan te je vrlo lako moguće da se dogodi kriva presuda zbog nepostojanja neutralnog suda; "*nigdje se ne može otkriti do u ljudskom duhu*", tako da "*one koji će ga zbog strasti ili interesa pogrešno navoditi, ili primjenjivati, ne može se tako lako uvjeriti u njihovu pogrešku tamo gdje nema ustanovljenog suca*".¹⁰⁰ Drugi je nedostatak prirodnog stanja taj što u njemu vlasništvo nije zaštićeno i nije adekvatno uređeno. To je odlučujući nedostatak koji uzrokuje da ljudi "*ulaze u društvo da stvore jedan narod, jedno političko tijelo pod jednom vrhovnom vladom...uspostavljanjem suca na zemlji s autoritetom da rješava sve sporove*".¹⁰¹ On je odlučujući samo u cjelokupnom smislu, jer se mora izvršiti pridodavanje drugim razlozima, kao što su to prirodna želja za zajednicom i društvom, te ljubav, opasnost od napada izvan zajednice, kao i neugodnosti prilikom samostalnog suđenja u svojim slučajevima, a koje su toliko grozne da se može, po Lockeju, reći da je Bog sigurno imenovao vladu da bi ograničio pristranost i nasilje ljudi.¹⁰²

⁹⁶ Ibid., str. 176.

⁹⁷ Ibid.

⁹⁸ Ibid., str. 177.

⁹⁹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 195.

¹⁰⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 271.

¹⁰¹ Ibid., str. 234.

¹⁰² Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 195.

7.1. Politička zajednica

Ono od čega se sastoji politička zajednica jest prirodna moć koju ljudi posjeduju u prirodnom stanju. Prirodna moć prolazi kroz dva stupnja: ona se prvotno predaje temeljem suglasnosti kako bi nastala nova zajednica; i ona se povjerava vladarima kao zakonodavna moć da se vrši u skladu s ustavom. Isto tako, politička zajednica ima svoj krajnji cilj ili svrhu. Prije svega, čovjek u prirodnom stanju posjeduje dvije prirodne moći: on ima moć "da čini sve što smatra prikladnim za održanje sebe i drugih unutar dopuštenja zakona prirode", kao i "moć da kazni zločine počinjene protiv tog zakona".¹⁰³ Kad se dogodi udruživanje ljudi u jednu političku zajednicu, oni "predaju" svoje prirodne moći. Moć "da čini što god smatra prikladnim za održanje sebe i drugih ljudi, on predaje da bude uređena zakonima koje stvara društvo, onoliko koliko će to zahtijevati održanje njega samog i drugih u tom društvu".¹⁰⁴ Čovjekova moć prisvajanja, proizvođenja, trošenja, posjedovanja, da se rabi i uživa, trampiti i razmjenjuje ekonomska i društvena moć postaje dio političke moći zajednice. Sada zajednica određuje kako čovjek ima ostvarivati svoju prirodnu moć, a "zakoni društva u mnogim stvarima ograničavaju slobodu koju je on imao na osnovi zakona prirode".¹⁰⁵ Također, "on u cijelosti predaje moć kažnjavanja",¹⁰⁶ koju vrši izvršna vlast njegova društva. Dvije moći koje su predane na ta dva načina postaju zajednička moć svakog pripadnika društva.¹⁰⁷

Budući da čovjek predaje svoju moć i budući da njegova moć ne može biti predana bez njegove suglasnosti, suglasnost (consent) je nužan uvjet konstituiranja političke zajednice. Tako "ono što započinje i stvarno konstituira bilo koju političku zajednicu nije ništa drugo do suglasnost bilo kojeg broja slobodnih ljudi koji čine većinu da se ujedine i udruže u takvu zajednicu".¹⁰⁸ Pored toga što je konstituirajući uvjet političke zajednice, "suglasnost čini nekoga pripadnikom neke države".¹⁰⁹ Postati pripadnik političke zajednice znači postati konstitutivni element političkog

¹⁰³ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 264.

¹⁰⁴ Ibid, str. 265.

¹⁰⁵ Ibid.

¹⁰⁶ Ibid.

¹⁰⁷ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 195.

¹⁰⁸ Locke, J., *Dvije rasprave o Vladi*, str. 243.

¹⁰⁹ Ibid., str. 262.

tijela: "Dočim je on, koji je jednom stvarnim sporazumom i nekom izričitom izjavom dao svoju suglasnost da pripada nekoj državi, trajno i neizbježno obvezan da bude i stalno ostane njen podanik i nikad više ne može opet biti u slobodi prirodnog stanja, osim ako se zbog neke nevolje vlada, pod kojom se nalazi, raspadne, ili mu pak nekim javnim aktom ne uskrati da i dalje bude njen pripadnik".¹¹⁰ Tako ljudi stvaraju političko tijelo čiji su oni dijelovi i njihove moći njegova moć: "Kad neki broj ljudi, suglasnošću svakog pojedinca stvore zajednicu oni su time stvorili tu zajednicu kao jedno tijelo, s moći da djeluje kao jedno tijelo".¹¹¹ Suglasnost koja konstituira političku zajednicu uključuje "sporazum da bude obvezan voljom i odlukom većine"¹¹², čiji pripadnici sastavljaju jedinstveno političko tijelo, gdje većina ima pravo odlučivanja i ono vrši odlučivanje i donosi odluke u ime ostalih. Zbog činjenice kako se apsolutna monarhija ne zasniva na suglasnosti, ona zapravo uopće nije politička zajednica.¹¹³

Kasnije, kada je došlo do konstituiranje političke zajednice, ona odlučuje kome povjeriti političku moć. Kod Lockea je to osnovno i najtemeljnije pitanje politike: "Veliko pitanje koje je u svim vremenima uznemiravalo ljude i skrivilo im najvećim dijelom ona zla koja su razorila gradove, raselila pučanstvo u zemljama i poremetila mir u svijetu, nije bilo da li u svijetu postoji moć, niti odakle ona potiče, već tko je treba imati".¹¹⁴ Sam odgovara da jedino većina odlučuje o tom pitanju i o njoj odluci ovisi oblik zajednice ili ustav ili oblik vladavine: "Većina imajući. ..nakon prvotnog udruživanja ljudi u društvo, cjelokupnu moć zajednice prirodno u sebi, može uporabiti svu tu moć u stvaranju zakona za zajednicu s vremena na vrijeme, i izvršavanju tih zakona preko službenika koje je sama imenovala, i tad je oblik vladavine savršena demokracija, ili pak može staviti moć stvaranja zakona u ruke nekolicini izabranih ljudi i njihovih nasljednika ili sljednika, i tad je to oligarhija; ili pak u ruke jednog čovjeka, i tad je to monarhija ako njemu i njegovim nasljednicima, to je nasljedna monarhija ako njemu samo za života, ali se poslije njegove smrti njoj vraća samo moć imenovanja sljednika izborna monarhija. I tako u skladu s time od tih oblika zajednica može stvoriti složene i mješovite oblike vladavine, kako ona smatra uputnim. I ukoliko većina prvotno preda zakonodavnu moć jednoj ili nekolicini osoba samo za vrijeme njihova života,

¹¹⁰ Ibid., str. 261.

¹¹¹ Ibid., str. 241.

¹¹² Ibid.

¹¹³ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 196.

¹¹⁴ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 111.

ili za neko ograničeno vrijeme, a da se potom vrhovna moć njoj vrati, kada se ona na ovaj način vrati, zajednica je može opet iznova rasporediti u čije god ruke želi i tako konstituirati novi oblik vladavine. Budući da oblik vladavine zavisi od postavljanja vrhovne moći, koja je zakonodavna, ne može se zamisliti da niža moć treba naređivati višoj, ili da neka druga, osim vrhovne, stvara zakone, te prema tome kako je postavljena moć donošenja zakona, takav je i oblik države".¹¹⁵

Bitno je da se moć zajednice samo povjerava, a ne otuđuje, te se ona vraća zajednici kad vladar postupa suprotno ustavu:¹¹⁶ *"budući da je zakonodavstvo samo opunomoćena moć djelovanja za određene ciljeve, još uvijek preostaje u puku vrhovna moć da ukloni ili promijeni zakonodavstvo, kada nađe da je zakonodavni akt suprotan povjerenju koje je dao. Budući da je sva moć data s povjerenjem, za postizanje cilja, tim je ciljem ograničena, kad god je taj cilj očigledno zanemaren ili spriječen, povjerenje nužno mora biti izgubljeno, a moć prijeći u ruke onih koji su je dali, koji je ponovno mogu postaviti tamo gdje će smatrati da je najbolje za njihovu sigurnost i zaštitu. I tako zajednica neprekidno zadržava vrhovnu moć".¹¹⁷*

Sljedeći korak kod građenja političke zajednice jest određivanje njene svrhe ili krajnjeg cilja. Ako je čovjekova svrha i njegove prirodne moći samoodržanje i održanje drugih ljudi, onda je to i svrha političke moći: *"Tako kako je cilj i mjera te moći, kada je u rukama svakog čovjeka u prirodnom stanju, održanje svih u njegovoj zajednici, to jest, svih ljudi općenito, ona ne može imati nikakav drugi cilj ili mjeru kada je u rukama suca, do održanja pripadnika tog društva";¹¹⁸ "Zakonodavna je moć ona koja ima pravo da odredi kako će biti uporabljena sila države poradi održanja zajednice i njenih pripadnika".¹¹⁹ Slijedom toga da u održanje pojedinaca i održanje zajednice dva zakona prirode, Locke u svojoj analizi moći pokazuje kako nastaje politička zajednica koja je upravlja prirodnim zakonom i koja je njime obvezana: *"Obveze zakona prirode ne prestaju u zajednici, već su u mnogim slučajevima točnije određene, a ljudskim zakonima su im pridružene poznate kazne da bi se provelo njihovo poštivanje".¹²⁰ Sva pravila ili zakoni koje donese**

¹¹⁵ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 266.

¹¹⁶ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 197.

¹¹⁷ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 279.

¹¹⁸ Ibid., str. 296.

¹¹⁹ Ibid., str. 277.

¹²⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 270.

zakonodavac, moraju biti u skladu sa prirodnim zakonom, tj. Božjom voljom. Jedino one radnje koje se mogu opisati kao izvršavanje Božjih svrha mogu se uključiti u politički autoritet.¹²¹

7.2. Svrha političke zajednice

Tako Locke političku zajednicu i njenu svrhu opisuje u kategoriji javnog dobra (public good): *“Njihova moć je u svojim krajnjim granicama ograničena na javno dobro društva. To je moć koja nema nikakvog drugog cilja do održanja”*.¹²² Javno dobro možemo odrediti kao načelo pravednosti koje vodi zajednicu na jedan od dva načina: kao agregativno načelo ono pokazuje ukupan zbroj dobara u kojima uživa određena skupina; kao distributivno načelo ono pokazuje na udio u tim dobrima koje uživaju različiti pripadnici skupine. Za Lockeja, javno dobro je u smislu distributivnog načela. Zbog toga što je javno dobro istovjetno prirodnoj svrsi samoodržanja samo primijenjeno na političku zajednicu, ono je istovjetno održanju svakog čovjeka. Samoodržanje čovjeka povlači i tri prirodna prava: pravo na održanje, pravo na održanje samog sebe i drugih te materijalna dobra potrebna za održanje. Kod prirodnog stanja ti zahtjevi života, slobode i vlasništva uređuju se prirodnim načinom i tako se postiže održanje. Kod političke zajednice skrb za javno dobro istovjetno je osiguranju života, slobode i vlasništva svakog, i za Lockeja, politička moć: *“ne može imati nikakav drugi cilj ili mjeru... do održanje pripadnika tog društva i njihovih života, sloboda i posjeda”*.¹²³

Pojedinci izlaze iz prirodnog stanja gdje nemaju zaštitu od neugodnosti, te ulaze u političku zajednicu u kojoj su oni sami i njihovo vlasništvo u zaštiti od strane države, odnosno pojedinci tada za pristupanje zajednici zauzvrat dobiju sigurnost očuvanja vlastite imovine, života i slobode. Po tome se Lockeova politička zajednica sastoji od slobodnih i neovisnih pojedinaca koji su dobrovoljno odlučili pristupiti u političku zajednicu kao jamstvo sigurnosti života, prava i imovine.¹²⁴

¹²¹ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 197.

¹²² Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 270.

¹²³ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockeja*, str. 197.

¹²⁴ Jakopec, P., “Značajnost vlasničkih prava i političke zajednice u Lockeovoj filozofiji politike.”, *Filozofska istraživanja*, God. 37 (2017) Sv. 1 (171-131) <https://hrcak.srce.hr/187892>.

Glavna svrha stupanja u društvo jest uživanje vlasništva u miru i sigurnosti, a ključni instrument da se to postigne jesu zakoni koji su ustanovljeni u tom društvu. Pozitivan zakon temeljni je zakon u svim državama; njime se uspostavlja zakonodavna vlast koja se brine za očuvanje društva i svake osobe unutar njega u skladu s općim dobrom.¹²⁵

Locke, tako što izjednačava javno dobro s održanjem, i samim time sa dobrom ili održanje svakog pojedinca, Locke postiže to da cilj donošenja zakona bude ekvivalentan svrsi ili cilju ulaska ljudi u političku zajednicu. Čovjek *"teži i voljan je stupiti u društvo sa drugima koji su već ujedinjeni, ili imaju namjeru ujediti se, poradi uzajamnog održanja svojih života, sloboda i imetaka, koje nazivam općim imenom vlasništvo"*.¹²⁶ Zakonodavac izvršava svoju dužnost jedino tako što ostvaruje zajedničko dobro a to je održavanje života, slobode i posjeda pojedinaca. Tako ljudi ulaze u političku zajednicu gdje predaju svoje prirodne moći: *"jedino s namjerom u svakoga da bolje održi sebe, svoju slobodu i vlasništvo;...za moć društva, ili zakonodavca kojeg oni konstituiraju, nikada se ne može pretpostaviti da seže dalje od zajedničkog dobra; već je obveza zaštititi svačije vlasništvo osiguravajući ga od onih...nedostataka, koji su učinili prirodno stanje nesigurnim i neugodnim"*.¹²⁷ Po svemu navedenome, cilj političke zajednice ili svrha same vladavine bila bi javno dobro i održanje vlasništva.¹²⁸

Jednom kad se odrede svojstva države karakteristična za nju, preostaje na zakonodavstvu uređenje prava vlasništva i posjeda nad zemljom. Lockeovo stajalište jest da je vlasništvo u političkoj zajednici tvorevina te zajednice, te pojedinac trenutkom ulaska u političku zajednicu, predaje vlasništvo koje je imao u prirodnom stanju u posjed zajednice, te razdioba tog vlasništva postaje konvencionalna. Na zakonodavstvu ostaje zadatak osiguranja pravedne i jednake raspodjele zajedničkog dobra svakom pripadniku novonastale zajednice, u skladu s temeljnim načelom pravednosti: *"svakome proizvode njegove poštene radinosti"*.¹²⁹ Kada se to načelo zbog nekog neočekivanog razloga ne može primjeniti, nasljeđivanje i potreba se javljaju kao dva načela prirode

¹²⁵ Jakopec, P., "Filozofija politike Johna Lockeja u »Drugoj raspravi o vladi«, str. 427.

¹²⁶ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 262.

¹²⁷ Ibid., str. 265.

¹²⁸ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava Johna Lockeja*, str. 198.

¹²⁹ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 50.

koja će osigurati da svaki pojedinac posjeduje dovoljno za svoje održanje. Tako je, po Lockeu, društvena funkcija raspodjele vlasništva dvostruka: da bi svakom pojedincu osigurala potrebna sredstva za samoodržanje te omogućivanje svakome obavljanje svog zanimanja i uživanja u plodovima svoga rada na način koji je primjeren Božjem slugi i aktivnosti kao stvaratelju.¹³⁰

7.3. Podjela vlasti

Zakonodavna vlast ima pravo odrediti i odlučiti na koji način će se u državi očuvati red i mir. Da bi država dobro funkcionirala, zakonodavna vlast se predaje raznim osobama koje su međusobno udružene u vladajuću zajednicu. One donose zakone kojima se moraju svi podvrgavati, pa i sami donositelji tog zakona, poradi općeg dobra. Uz zakonodavnu vlast postoji i izvršna vlast koja nadgledava vršenje zakona i njihovu uspješnost. Locke također ne zaobilazi ni federativnu vlast koja je za njega nužna zbog nagodbi i sporazuma s ostalim zajednicama izvan države te očuvanja dobrih susjedskih odnosa. Federativna je vlast za razliku od zakonodavne (koja je okrenuta prema svojem narodu) usmjerena postizanju sigurnosti i interesa u inozemstvu. Konačno, izvršna i federativna vlast nisu striktno odvojene već su u uzajamnom odnosu jer im je potrebna snaga društva, a koje ima posljednju riječ u donošenju odluka.¹³¹

Locke je u modernoj političkoj povijesti prvi koji zastupa ustavno načelo podjele vlasti, koja smanjuje rizike zlouporabe političke moći, jer ne omogućuje nikome poistovjećivanje s državnom moći te primarno uvodi principe međusobne ravnoteže i međusobne provjere dijelova vlasti, što će kasnije proslaviti neke političke filozofe poput Charlesa Montesquieua i američkih federalist, čime će i kasnije postati uvjet suvremenog demokratskog poimanja ustrojavanja vlasti. Locke načelo diobe vlasti obrazlaže i postavlja, ali ga je zbog povijesnih okolnosti i potrebe da njegova teorija ima slaganje s engleskim političkim sustavom i potrebama vigovala, izveo nekonzekventno. Tako on razlikuje 3 vlasti koje se obnašaju u nekoj državi:

- zakonodavna,

¹³⁰ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava Johna Lockeja*, str. 198.

¹³¹ Jakopec, P., "Filozofija politike Johna Lockeja u »Drugoj raspravi o vladi«", str. 427.

- izvršna
- i federativna vlast.¹³²

Najviša je zakonodavna vlast i po tome u čijim rukama se nalazi Locke razlikuje tri temeljna oblika države:

- “savršenu dmeokraciju”, ako veći dio političke zajednice izravno sudjeluje u odlukama,
- oligarhiju, ako je vlast u rukama nekolicine i
- monarhiju, ako pojedinac drži vlast u svojim rukama.¹³³

Po Lockeu, zakonodavna vlast je vrhovna jer ono što drugima donosi zakone treba drugima biti i nadređeno. Međutim, on dopušta i diskretno pravo kralja da saziva i raspušta zakonodavno tijelo, što negdje na drugim mjestima ograničava zakonskim intervalima. Isto tako, Locke odvaja izvršnu vlast od zakonodavne, koja može biti povjerena jednoj osobi, koja može sudjelovati u donošenju zakona (on ovdje aludira na engleskog kralja) i zbog toga se smatra vrhovnom vlašću, ali ne u smislu zakonodavca, već u smislu vrhovnog izvršitelja zakona kojima i on sam priseže pokornost. Kralj po Lockeu nema nikakvu volju i vlast osim volje i vlasti zakona.¹³⁴ Konstitucionalizam ili pridržavanje zakona je nužan uvjet legitimnosti vlasti i Locke spominje da tiranija počinje tamo gdje prestaje zakon. Po njemu, vladavina prava je samo sredstvo, a očuvanje vlasništva građana i zajednice je cilj zbog kojeg se udružuje i stvara politička zajednica. Sredstva nemaju primat nad ciljem, stoga, ako je cilj očuvanje zajednice, zakoni se mogu suspendirati ili zanemariti u posebnim okolnostima kada je cilj opće dobro. On predviđa posebne okolnosti koje razdvaja u tri temeljne situacije:

1. zakonodavno tijelo je svevideće i ne može predvidjeti svaku situaciju koja zahtjeva brzi čin,
2. određene djelatnosti, poput vanjske politike, ne mogu se urediti zakonima, već ih je potrebno prepustiti federativnoj/izvršnoj vlasti i
3. striktna primjena zakona u nekim slučajevima može biti štetna, jer zakon ne priznaje posebne okolnosti. Stoga on prepušta izvršnoj vlasti privremeno suspendiranje ili ignoriranje zakona poput pomilovanja.¹³⁵

¹³² Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 139.

¹³³ Ibid.

¹³⁴ Ibid., str. 140.

¹³⁵ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 143.

Federativna vlast uređuje odnose s ostalim osobama i društvima koji nisu unutar dotične države. Ta vlast se tiče stvari poput rata i mira, saveza i sporazuma i međunarodnim ugovorima. Različito od odnošenja među građanima, čije je uređenje moguće prema prije uzajamno dogovorenim zakonima, iznimno je teže urediti odnose prema strancima jer ono ovisi o različitim faktorima poput njihovih namjera i interesa. Zbog toga, po Lockeu, federativnu vlast treba prepustiti onima kojima je povjerena. Problem sa federativnom vlasti jest ta što je po Lockeu odvojena od izvršne vlasti, dok je slučaj da obje koriste moć zajednice te nije moguće stavljanje moći u različite ruke nego samo u iste ruke.¹³⁶

Kod Lockeja i njegovog načela diobe vlasti, ne spominje se sudbena vlast kao neovisna u modernom shvaćanju. Donošenje zakona dijelom objedinjuje sudbenu i zakonodavnu vlast. Tako Locke povezuje srednjovjekovnu ideju o parlamentu ako sudištu u kojem se odlučuje o zahtjevima koje podnose članovi političke zajednice, sa modernim idejama parlamenta kao predstavnika zajednice. Donošenje zakona nosi težinu sudske presude i služi kao osnova za uređivanje sličnih budućih slučajeva. Za Lockeja, sudstvo opisuje kao “inferiorne magistrature”, koji pripadaju izvršnoj vlasti i donose presude na osnovu zakona koje su donijeli drugi.¹³⁷

Locke postavlja 4 temeljna ograničenja zakonodavne vlasti:

1. da su zakoni jednaki za sve građane, od bogatih do siromašnih, od dvorjana do seljaka,
2. da zakoni trebaju biti u službi “dobra ljudi”, što je za Lockeja obrana njihovih prava,
3. da zakonodavno tijelo nema pravo ubiranja poreza na vlasništvo bez pristanka i
4. da vlast legislative ili donošenje zakona ne smije i nije u mogućnosti prenijeti na bilo koga drugog.¹³⁸

Njegovo protoliberalno stajalište oko podjele vlasti predstavlja konstitucionalno uređenje zajednice, zato jer predstavlja sumnju u moralnost ljudskih motivacija, a povjerenje predstavlja

¹³⁶ Ibid., str. 140.

¹³⁷ Ibid.

¹³⁸ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja*, str. 141.

prema legitimnim političkim institucijama. Država ili politička zajednica, po Lockeu, jest čuvar pojedinačne slobode, života i vlasništva budući da po samorazumijevanju stvara sustav neutralnih i od strane svih razumnih pojedinaca prihvaćenih pravila suživota. To je preventivno ustrojen odgovor na pokušaj samovolje i na moguća posrnuća ljudske prirode koje on sam priznaje kao vrlo moguće.¹³⁹

7.4. Pravo na revoluciju

U trenutku kada su u nekoj zajednici doneseni zakoni koji reguliraju privatno vlasništvo, zakonodavac ne može kršiti građanska prava koja se određuju tim zakonima. Vladar "*ne može oduzeti bilo kojem čovjeku bilo koji dio njegova vlasništva bez njegove suglasnosti*".¹⁴⁰ Budući da je "*vlada, u čije god ruke da je stavljena, bila (...) povjerena pod tim uvjetom i zbog tog cilja da bi ljudi mogli imati i osigurati svoje vlasništvo, vladar ili senat, kakvu god moć mogli imati da donose zakone za uređenje vlasništva između podanika jednoga prema drugome, nikad ne mogu imati moć da uzmu za sebe svo ili neki dio vlasništva podanika, bez njihove suglasnosti. Jer bi to u stvari bilo ostaviti ih bez ikakvog vlasništva uopće*".¹⁴¹ Ishod koji Locke donosi iz svoje teorije prirodnog vlasništva jest da je nevaljano oporezivati bez suglasnosti oporezivanih.¹⁴² Daljnja implikacija tog zaključka bila bi poticaj na pobunu, jer kada god legislative nastoji oduzeti ili uništiti vlasništvo puka ili ga svesti na položaj roblja, ta legislative, odnosno zakonodavci, sebe stavljaju u stanje rata s pukom koji je zatim razriješen svake daljne poslušnosti, odnosno raskinut je prvotni društveni ugovor pod kojim je ustanovljena politička zajednica.¹⁴³

Lockeov koncept individualnih prirodnih prava znači da individualno prirodno pravo jamči pojedincu moralnu suverenost nad vlastitim činima, i da istodobno, drugima postavlja moralnu dužnost poštivanja slobode pojedinca. Njegov koncept individualnih prava jest kao zaštićena sloboda. Prirodno pravo pojedinca ovlašćuje za moralni nadzor svojih postupaka i svako neopravdano uplitanje drugih je moralna povreda, na koju svaki pojedinac može i ima pravo

¹³⁹ Ibid., str. 144.

¹⁴⁰ Locke, J., *Dvije rasprave o Vladi*, str. 273.

¹⁴¹ Ibid., str. 274.

¹⁴² Ibid., str. 275.

¹⁴³ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 199.

odgovoriti. Snažna teorija prirodnih individualnih prava koju Locke pruža, uporište je za pojedinca koje mu omogućuje socijalni, politički i moralni subjektivitet, a na temelju kojeg on ima pravo prigovora i kada to nije moguće – pravo revolucije kao legitiman odgovor na povredu prirodnih prava pojedinca.¹⁴⁴

Najbolji iskaz moralnog suvereniteta pojedinca nad vlastitim djelovanjem jest dragovoljan ugovoreni pristanak i to je ključna točka za Lockeovo opravdanje revolucije. On se razlikuje od Hobbesa, Grotiusa, Tyrella i drugih zagovaratelja prirodnih prava tako što precizno određuje ugovoreni pristanak, a koji podrazumijeva dobrovoljnost u pristanku. On strogo odvaja čin gdje se bira samostalno i vlastitom voljom od čina gdje je pojedinac pod neposrednom prisilom. On to naziva pristankom iz nužnosti koji je nelegitiman. Ako je pristanak iz nužde opravdan i legitiman, po toj logici opravdan je i ugovor o ropstvu, kao što su smatrali Tyrell, Hobbes i Grotius. Locke, kao jedini od teoretičara individualnih prirodnih prava, držao je ugovor o ropstvu kontradikcijom, po čemu ga Raunić smatra utemeljiteljem protoliberalizma. Po Lockeu, ako pristanak nije proizašao iz slobodne volje pojedinca, već je iznuđen silom, onda je takav ugovor moralno ništavan. Tako Locke uspoređuje provalnika u nečiju kuću gdje služeći se silom on tjera žrtvu da prepíše posjed na njega (provalnika) sa pravom mača osvajača na pokornost svojih subjekata.¹⁴⁵

Lockeova ključna ideja jest, za razliku od Hobbesa, koja omogućuje pravo pojedinca da se potvrdi kao politički subject – ideja raspada vlasti. Situacija u kojoj pojedinci legitimno aktiviraju svoje zaleđeno prirodno pravo da djeluju primarno u obrani svojih prava. Pristankom na ugovorenu političku zajednicu pojedinci predaju prvenstvo u djelovanju u obrani svojih prirodnih prava na političku zajednicu, a ta ista politička zajednica prepušta stvorenu moć i pravo obnašateljima vlasti. U situaciji gdje se događa moralni raspad vlasti, političkoj se zajednici vraća pravo prosuđivanja i provođenja zakona u slučaju povrede prava pojedinaca. Ako se uz to raspadne i politička zajednica i obnovi se potpuno prirodno stanje, onda se pravo provođenja prirodnog zakona vraća na svakog pojedinca.¹⁴⁶

¹⁴⁴ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 147.

¹⁴⁵ Ibid., str. 148.

¹⁴⁶ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 147.

Apsolutističke i svojevoljne namjere izvršitelja vlasti, a ponajviše osobe vladara kao nositelja izvršne vlasti i zakonodavne u jednom dijelu, ozbiljna su prijetnja životu, slobodi i vlasništvu pojedinaca ili prirodnim pravima. Zbog toga znače zlorabu povjerenja koje im je dala politička zajednica i to ujedno znači moralno razaranje vlasti. Takav vladar svojom pogreškom uklanja politički autoritet vlasti i čini obvezu političke zajednice ništavnom. Situacija raspada vlasti stvara samo dvije moralne osobe: pojedince koji su ujedinjeni u političku zajednicu kao jedno tijelo, i suprotno njima, bivše obnašatelje vlasti, koji su u tom trenutku privatne osobe jer su proigrali politički autoritet. Moralni odnos političke zajednice prema tim bivšim obnašateljima vlasti isti je kao i prema bilo kom drugom u prirodnom stanju, tko bez prava poseže za silom.¹⁴⁷

Locke kaže: *“Kad god zakonodavci pokušaju oduzeti ili razoriti vlasništvo naroda, ili ga dovesti do ropstva pod arbitrarnom vlašću, sebe stavljaju u stanje rata s narodom koji je odmah zatim razriješen svake poslušnosti i prepušten općem utočištu što ga je Bog osigurao za sve ljude protiv sile i nasilja. Zato, kad god zakonodavno tijelo prekrši ovo osnovno pravilo i pokuša – bilo zbog slavoљubљja, straha, ludosti ili pokvarenosti – za sebe ugrabiti ili predate u bilo čije ruke aposlutnu valst nad životima, slobodama i imovinom naroda, tim prekoračenjem ovlasti ono gubi vlast koju je narod predao u njegove ruke zbog potpuno suprotnih ciljeva, koje se tada prenosi na narod koji ima pravo povratiti svoju izvornu slobodu i ustanovljavanjem novog zakonodavnog tijela (kakvo smatra pogodnim) pobrinuti se za vlastitu sigurnost i zaštitu, što je svrha zbog koje i jest u društvu.”*¹⁴⁸

Situacija raspada vlasti pruža moralne razloge otpora vladaru. Legitimitet otpora vladaru ili opravdanost revolucije, kod Lockeа, posljednja je brana pred neopravdanim uplitanjem. Ključno pitanje kod Lockeа za koje je potreban odgovor jest ono o tome tko presuđuje u sporu između naroda, kao političke zajednice, i vladara? Tko utvrđuje je li povjerenje političke zajednice iznevjereno, je li možda vladar kada i kako iskoristio autoritet, razorio vlast i postavio sebe kao privatnu osobnu nasuprot zajednici? Filmeru je to pitanje, o konačnom sucu u takvom sporu, ključni argument u raspravi protiv ograničene ili miješane monarhije, kao i argument protiv prava na otpor vladaru. Po njemu ako suverenitet u smislu najviše moći i moći konačnog suđenja ne

¹⁴⁷ Ibid., str. 154.

¹⁴⁸ Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, str. 331.

pripada vladaru, nego nekomu drugome, a tu se misli jedino na mnoštvo koje ima pravo prosuđivati postupke vladara i temeljem toga pružiti otpor vladaru, tada je to po Filmeru, moralno apsurdna situacija koja vodi jedino anarhiji. Politička zajednica, nikako, ni moralno ni logički, ne prethodi autoritetu, već postoji jedino po kraljevom autoritetu i zato svako ograničavanje njegovog autoriteta vodi jedino bezvlađu.¹⁴⁹

U Lockeovoj misli individualna savjest je početna, ali nikako završna točka gdje bi se završili sporovi između naroda i obnašatelja vlasti. Ako je središnje pitanje u prvom dijelu *Dvije rasprave* bilo pitanje o tome tko nasljeđuje Adamovu suverenu vlast, tada je centralno pitanje drugog dijela tko presuđuje u navedenom sporu? Locke sa teološke razine pokušava odgovoriti na ovo pitanje i ta teološka razina mu je svojevrсни “podupirač” u argumentiranju na svjetovnoj razini koja će naposljetku odgovoriti tko je sudac. Sva neugodnost prirodnog stanja sastoji se od toga što je svatko bio sudac u svom slučaju i to bi vrlo lako moglo dovesti do općeg ratnog stanja. Primjerice, kod sukoba između kralja i zakonodavaca odnosno zakonodavnog tijela, odnosno između vršitelja vlasti i puka, tada po Locke, nema suca na zemlji. Zbog toga što nema suca na zemlji koji bi mogao presuditi u tom sporu, tada jedino što preostaje jest priziv na nebo ili obraćanje Bogu kao konačnom sudu koji može prosuditi o valjanosti razloga neke strane. Isto tako, u svjetovnom kontekstu, izvodi Locke, u sukobu parlamenta i kralja, nema zemaljskog suca, pa zato politička zajednica ili bilo koji pojedinac koji se nalazi pod ugrozom slobodan je obratiti se Bogu, kad god misle da postoji dovoljno dobar razlog.¹⁵⁰

Pravo naroda na prosudu o tome postoje li razlozi za oružani otpor vršiteljima vlasti, utemeljenje ima u prirodnom zakonu, koji moralno prethodi i nadilazi pozitivne zakone političke zajednice. Lockeovo stajalište posebno je zato što u njegovoj političkoj zajednici prirodna prava pojedinaca nisu poništena nego su “u stanju mirovanja” tj. uvjetno su zamijenjena pozitivnim pravima, a kada tih pozitivnih prava nema ili nema prava na apelaciju, ponovno se aktiviraju prirodna prava koja su bila u mirovanju. Štoviše, ta prirodna prava pojedinaca su stalni moralni nazor pozitivnim pravima. Po prirodnom zakonu omogućeno je da pojedinci zadrže konačnu odluku za sebe, a koja pripada svim ljudima, tamo gdje nema apelacije na zemlji, pitanje prosudbe imaju li pravedan

¹⁴⁹ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke, str. 155.*

¹⁵⁰ *Ibid.*, str. 157.

razlog pozivanja na nebo. Pošto je izvan ljudske moći podvrgnuti sebe drugome, i dati drugome da nekoga uništi, nije moguće odreći se te prosudbe; tako priroda i Bog ne dopuštaju čovjeku da sebe napusti i zanemari vlastito samoočuvanje.¹⁵¹

Locke iz teološke premise o ograničenosti čovjeka i nemogućnosti raspolaganja vlastitim životom jer on nema pravo na samoubojstvo ili predaju slobode i života drugome – proizlazi protoliberalni zaključak da je pojedinac slobodan i odgovoran, koje samo određuje tijek svojega ovozemaljskog života. Slabost moralnog statusa pojedinca pred Bogom upotrebljava se za jak moralni status pojedinačnog ljudskog postojanja nasuprot drugim pojedincima. Kako Locke razvija svoju teoriju, tako teološko opravdanje prepušta primat svjetovnom samostojećem aspektu. Locke opravdava pravo na otpor na dva načina. Prvo opravdanje prava na revoluciju utemeljuje na logičnom pravu na samoobranu. Tako Locke dok opovrgava Barclayevo opovrgavanje prava na otpor spominje Barclayevu tezu kako je samoobrana dio prirodnog zakona i koristi je kako bi pojačao svoju poziciju samoobrane. Po Lockeu, ako obnašatelji vlasti nelegitimnom uporabom sile dovedu sebe u ratno stanje s narodom, tada je otpor moralno opravdan. Drugo, dalekosežnije za liberalnu tradiciju, opravdanje prava na otpor temelji se na ideji iznevjerenog povjerenja. Ako vršitelji vlasti postupaju suprotno povjerenju koje su dobili od političke zajednice koja im je povjerila političku moć, tad nastupa raspad vlasti i otpor je legitiman. Različiti oblici zloporabe povjerenja svode se na to da je politička moć koja je stvorena, zamišljena i povjerena kao jamstvo i zaštita života, slobode i vlasništva pojedinca, izobličena u arbitrarnu volju vršitelja vlasti i postavlja se kao prijetnja onome što treba štiti. U takvom stanju pravo na otpor jedina je učinkovita protuteža vršiteljima vlasti.¹⁵²

Pojedinci su subjekti ne samo u samostvaranju političke obveze spram obnašatelja vlasti, nego zadržavaju svoj subjektivitet i u situacijama kada obnašatelji vlasti postupaju suprotno danom im povjerenju. Kao davatelji i korisnici povjerenja pojedinci zadržavaju moralno pravo da prosude kada je njihovo povjerenje iznevjereno. Takva njihova moralna moć da prosuđuju, je li političko povjerenje iznevjereno i je li vladar postavio sebe u prirodno stanje, utemeljena je u središnjoj

¹⁵¹ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja*, str. 158.

¹⁵² *Ibid.*, str. 157.

liberalnoj vrednosti osobne autonomije, koja je omeđena pojmovima individualne racionalnosti i slobode.¹⁵³

Na Filmerovo pitanje o tome tko će biti sudac u sporu između vladara i političke zajednice, Locke daje izravan odgovor – “narod će biti sudac”. Lockeov pojam naroda ne gleda narod u etničkom smislu, nego se radi o političkom narodu kao skupu građana. Narod nije prirodni subject koji bi po naravi stvari bio nadmoćan vlasnički subjektiviranim pojedincima, nego je narod dragovoljnim odlukama pojedinaca stvoreno političko tijelo koje im omogućuje da putem kolektivnog djelovanja napreduju i samoočuvaju sebe. Tako shvaćeni narod, kao slobodno udruženje građana tj. pojedinaca, nositelj je suvereniteta.¹⁵⁴

Kako ne bi Lockeovo učenje dovelo do toga da svatko, radi nekih svojih osobnih interesa se postavlja u stanje rata s ostatkom zajednice ili radi svog probitka, ne bi poticao na pobunu, Locke uvodi pojam pobune. Pobuna je po njemu svako neopravdano kršenje pravila političke zajednice, od bilo koje strane u političkom ugovoru. Pobunjenici posežu za silom i sebe postavljaju u ratno stanje s drugima. Posebno težak slučaj je kada pobunu provode oni koji bi zapravo trebali vršiti vlast, a to je po Lockeu zato što su oni u najvećem iskušenju da pokleknu zloporabi povjerenja. Nasuprot pobuni, koja bi bila moralno nedopustivo suprostavljanje svrhavama političkog udruživanja i bespravnog posezanja za silom, otpor je moralno dopustivo suprotstavljanje silom, kao odgovor ili reakcija na nezakonito postupanje i samopostavljanje druge strane u ratno stanje. Pobuna je suprotstavljanje autoritetu, a otpor je suprotstavljanje privatnoj osobi, koja je prethodno pronevjerila politički autoritet i sama sebe dovela u ratno stanje s drugima.¹⁵⁵

Moralno razdvajanje pobune i otpora, Lockeu je potrebno zbog opravdanja revolucije u terminima restauracije ili moralnog odgovora na prethodno izgubljeno političko povjerenje. Otpor je suprotstavljen pobuni. Time su otklonjeni prigovori o Lockeovom anarhizmu. Pojedinci udruženi u političku zajednicu nemaju proizvoljno pravo na rat i ratno stanje, već je revolucija moralno opravdana samo kao reakciju na pobunjeničko ponašanje druge strane.¹⁵⁶ Tako Locke piše: “*Tko*

¹⁵³ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 159.

¹⁵⁴ Ibid.

¹⁵⁵ Ibid., str. 161.

¹⁵⁶ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 162.

*god, vladar ili podanik, posegne za pravima kneza ili naroda i postavi osnovu za rušenje sustava i poretka neke pravedne vlade, taj je kriv za najveći zločin za koji je, mislim, čovjek sposoban; i treba odgovarati za sva ona zla krvi, pljačke i pustošenja koje razlamanje vlade na dijelove donosi zemlji.*¹⁵⁷

Na taj način Lockeova ideja vlasništva pobija Filmerovu ideju neograničenog prava apsolutne državne moći, kao što i u širem smislu pobija ideju Hobbesa. Pravo na otpor nasuprot apsolutnom i samovoljnom vršenju državne moći pobija Filmerovo svođenje građana na realni položaj roblja. Isto vrijedi i za Filmerovu ideju apsolutnog privatnog vlasništva. Po Lockeu ta apsolutna moć je nelegitimna jer država ili politička zajednica mora stvoriti takva građanska prava koja su slična prirodnim pravima svakog pojedinca. Revolucija je u Lockeua postavljena kao krajnja obrana protiv pojave svakog oblika samovolje, ili u društvu ili u državi te je zadni bedem vladavine prava i ustrojstva zajednice koji je u suglasju sa prirodnim zakonom.¹⁵⁸

8. Locke i religija

U Lockeovom protoliberalnom shvaćanju, vjerska tolerancija je sastavni dio njegove doktrine, koju prvi put objašnjava u svom pismu iz 1689. Njegova glavna pretpostavka jest da je pobožnost kao takva sastavni dio ljudske naravi te kao takva je poželjna za građansko društvo i država ne smije ograničiti religijske slobode. Zalagao se za kršćanstvo, ali posebnog oblika, bez naglaska na dogme, već razumni i tolerantan. Njegov stav je da vjera ima mjesta u društvu i da je potrebna kako bi osjećaj za moral bio usađen u narodu. Po njemu je Krist bio propovjednik i nije radio čudesa, što je jako blisko deizmu ili liberalnom protestantizmu, u što je i on sam vjerovao. Njegov stav bio je da se sve religije moraju poštivati, sve dok osoba poštuje državne zakone.¹⁵⁹

Država je po Lockeu zajednica ljudi ustrojenih kako bi zaštitili svoje građanske interese poput života slobode, zdravlja i vlasništva. Što se tiče dužnosti i dosega jurisdikcije političkog autoriteta, Locke tvrdi da se njegova vlast proteže samo na ovaj život i građanske stvari. Vladar raspolaže

¹⁵⁷ Locke, J., *Dvije rasprave o Vladi*, str. 331.

¹⁵⁸ Matulović, M., *Teorija prirodnih prava John Lockea*, str. 199.

¹⁵⁹ Bartulica, S., N., "Liberalizam i religija", *Nova prisutnost* 14 (2016) 1, 33-47 doi: 10.31192/np.14.1.2.

legitimnom prisilom koje koristi samo kako branio građanske interese. Crkveni autoriteti ne smiju provoditi nijedan od činova političkog autoriteta. To je zato što je crkva prvenstveno po njemu dragovoljna zajednica ljudi koji se udružuju kako bi zajednički štovali Boga. Jurisdikcija crkvenog autoriteta doseže samo do stvari što se tiču duše, a način njegova djelovanja su nagovaranja, opominjanja, savjeti i najviša prisila – isključenje.¹⁶⁰

Sa pojmovnim određenjem djelovanja u crkvenoj i političkoj zajednici, razdvajaju se njihovi djelokruzi i ingerencije te se stvaraju granice između dviju zajednica. Taj prostor razgraničenja ono što čini Lockeovu vrijednotu vjerske tolerancije. Tolerancija je zajamčena tako što ne smije biti prebacivanja prava između države i vjerskih organizacija jer građanska vlast po Lockeu ne može dati nikakva nova prava crkvi niti obrnuto može vrijediti. Tolerancija vjere tako štiti osobnu slobodu savjesti u vjerskim pitanjima i pred apsolutističkim pretenzijama vladara. Za Lockeua najpogubnije posljedice neuvažavanja te vjerske tolerancije proizlaze iz zlouporabe ili crkvenog ili državnog autoriteta. Iako vladar ne smije se miješati u vjerska pitanja, ima pravo da se uplete jedino u dva slučaja: ako vjerska učenja povrjeđuju prava drugih pojedinaca i ako se u zajednici krši javni mir. Vladar ne smije svojim sredstvima političkog autoriteta, nametati religijsku praksu ostalima na temelju svog osobnog uvjerenja.

Tako Locke kaže: “*vladareva se vlast ne proširuje na utvrđivanje bilo kojeg vjerskog propisa ili oblika bogoslužja, a na temelju prisile njegovih zakona.*”¹⁶¹ Isto tako, to ne znači da vladar treba sprječavati ili potpomagati svaku ili neku religiju. Locke tu vidi vladara kao neutralnog političkog autoriteta koji postupi sa svima jednako, te je upravo takvo jednako postupanje bit tog političkog autoriteta.¹⁶²

9. Lockeov utjecaj na temelje SAD-a

U Deklaraciji neovisnosti su jasno postavljeni idejni teorijski temelji Lockeove misli o prirodnom pravu čovjeka i zaštiti njegovih osobnih sloboda. Njome je narod Amerike, u borbi protiv despota

¹⁶⁰ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeua*, str. 185.

¹⁶¹ Ibid., str. 187.

¹⁶² Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeua*, str. 187.

(tiranina iz Lockeovog djela), nastojao pravnim i političkim načinom osigurati prvenstveno prava i slobodu građana. Deklaracija se temeljila na nekoliko osnovnih ideja.¹⁶³

U početku, *“svi su ljudi stvoreni jednaki i njihov stvoritelj obdario ih je neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i težnja k sreći”*.¹⁶⁴ Ovdje se očito vidi utjecaj Lockeove filozofije o prirodnim pravima kako su život, sloboda i težnja k sreći prirodna prava sa kojima se pojedinci rađaju, nije im ih neka vlada ili država dala na poklon, te ih oni po tome ne mogu izgubiti, ona su prirodna, nepovrediva i neotuđiva.¹⁶⁵

Poslije: *“da bi osigurali ta prava, ljudi ustanovljuju među sobom države, a one svoju pravednu vlast crpe iz pristanka onih kojima se vlada”*.¹⁶⁶ I ovaj dio dokumenta polazi od prirodnog stanja gdje se ljudi udružuju, zbog svoje sigurnosti i zbog stalne opasnosti od drugih, u države i formiraju vlade sa svrhom zaštite njihovih života, slobode i imovine. U trenu kada vlade prestanu služiti tim ciljevima zbog kojih su osnovane, građani joj nisu dužni više biti poslušni i pružati potporu. U ovom volontarističkom pasusu najviše se vidi utjecaj Lockeove filozofije.¹⁶⁷

Kasnije: *“kad neki oblik vladavine postane štetan za te ciljeve, pravo je naroda da izmijeni ili ukine i ustanovi novu vladu, osnivajući je na takvim principima i organizirajući njezinu vlast u takvu obliku da mu najvjerojatnije osigura sigurnost i sreću”*.¹⁶⁸ Po tome, vlada je dužna zajamčiti poštovanje i čuvanje tih prava. Jednog trena kada prava naroda budu povrijeđena, društveni ugovor na kojemu je osnovana politička zajednica može biti raskinut.¹⁶⁹

Te tri temeljne ideje postale su kamen oslonac u Deklaracije i konstitutivni dio američke nezavisnosti. Slobodarska misao izražena u Deklaracija nadahnuta je bila težnjom da se raskinu veze između američkih kolonija i Velike Britanije i željom za izgradnjom novog poretka. Iako Deklaracija ne sadrži ideje i zamisli o budućem obliku američke vladavine, strukturi ili načinu

¹⁶³ Deren-Antoljak, Š., “Thomas Jefferson i temelji američke vladavine”, *Polit. misao*, Vol. XXXI, (1994), No. 2. str. 27-44 <https://hrcak.srce.hr/111000>.

¹⁶⁴ *Declaration of Independence*, 1776..

¹⁶⁵ Deren-Antoljak, Š., “Thomas Jefferson i temelji američke vladavine”, str. 29.

¹⁶⁶ *Declaration of Independence*, 1776.

¹⁶⁷ Deren-Antoljak, Š., “Thomas Jefferson i temelji američke vladavine”, str. 29.

¹⁶⁸ *Declaration of Independence*, 1776.

¹⁶⁹ Deren-Antoljak, Š., “Thomas Jefferson i temelji američke vladavine”, str. 29.

rada, te će se ideje postupno razvijati nakon nezavisnosti 1776. Thomas Jefferson, tvorac Deklaracije i kasniji predsjednik SAD-a, napisao je mnogo nacрта zakona koji su kasnije doneseni i oblikovali sustav funkcioniranja SAD-a. Tako je 1786. donesen Virginijski statut o vjerskoj slobodi, koji je zapravo zakon o odvajanju crkve i države, kojim se zapravo odvaja religija od politike i potpuna sloboda vjeroispovijesti. Tako Jefferson u svojoj autobiografiji ističe da se “širi duh slobode” i taj zakon o vjeroispovijesti je smatrao jednim od svojih najvećih doprinosa čovječanstvu.¹⁷⁰

Djelomično je i utjecao na ustanovu sustava razdiobe vlasti, Locke se zalagao za razdiobu na izvršnu i zakonodavnu vlast, dok neovisnu sudbenu vlast nije dovoljno razmatrao. Očevi osnivači SAD-a su kasnije preuzeli Montesquieovu ideju o razdiobi na zakonodavnu, izvršnu i neovisnu sudbenu vlast.¹⁷¹

Jefferson, kao autor Deklaracije o nezavisnosti, osoba koja je sustav povlastica zamijenila sustavom pravne vladavine, razvio teoriju političke jednakosti. Primarno je značilo kao potvrda jednakih prava svih građana u političkom djelovanju, a to je podrazumijevalo jednakost pred zakonom, jednako pravo glasa, sudjelovanje u vlasti i pravo vlasništva. Pridonio je odvajanju države od crkve svojim *Virginijskim statutom o slobodi vjeroispovijesti*, čime je religija postavljena u privatnu stvar svake osobe, u koje se nitko, pa ni država ni vladar nemaju pravo miješati, niti itko ima pravo provoditi nasilje nad njim. Po njemu udruženje crkve i države je nasilje nad prirodnim pravima pojedinca.¹⁷²

10. Izvođenje do maksimuma: libertarijanska misao

Blizak neoliberalnoj struji i posebno raširen u SAD-u, libertarijanizam nastaje oko ideja Murraya Rothbarda, temeljeći se na osnovama slobodnog tržišta kao jedinog regulatora odnosa između pojedinaca i na apsolutnom pravu vlasništva kao poanti slobode pojedinca i borbi protiv tzv.

¹⁷⁰ Ibid.

¹⁷¹ Eraković, D., “O duhu zakona”, *Osvrti, prikazi, recenzije, Polit. misao*, Vol XLI, (2004.), br. 4, str. 173–193 <https://hrcak.srce.hr/file/34374>.

¹⁷² Deren-Antoljak, Š., “Thomas Jefferson i temelji američke vladavine”, str. 30.

agresije države nasuprot individua i njihovih prava koja se ogledaju o oporezivanju. Libertarijanizam polazi od početne točke o postojanju prirodnog prava vlasništva nad sobom koje prethodi postanku društva (što proizlazi iz Lockeova učenja) i aksioma neagresije koji zabranjuje fizičku agresiju ili prijetnju bilo čijem tijelu ili imovini. Libertarijanizam se razlikuje od ostalih desnih ideologija po tome što oporezivanje samo po sebi smatra lošim i smatra ga vidom ograničavanja slobode ili kršenjem prava pojedinaca. Želeći dokazati kontinuitet nemiješanja države u odnose vlasnika od prirodnog stanja i prvobitnog stjecanja do ustanovljenja privatnog vlasništva i tržišta, oštro je protiv bilo kakvog vida redistribucije kao kršenju slobode ljudi. Veliki problem slobodarske teorije jest kako pomiriti prvobitno stjecanje vlasništva sa tezom o jednakosti svih ljudi.¹⁷³

Libertarijanizam se razvija u dvije struje: desni i lijevi libertarijanizam. Obje se slažu u prirodi vlasništva nad sobom, prihvaćajući vlasništvo nad samim sobom kao utemeljujuće. Razlikuju se u vidu vlasništva nad vanjskim svijetom. Desni libertarijanizam zalaže se za neograničeno privatno vlasništvo, dok se učenje lijevog libertarijanizma temelji na ravnoteži u pravu vlasništva nad samim sobom te resursima i egalitarnosti načela pri prvobitnoj raspodjeli prirodnih materijala. Obje struje svoje teorije zasnivaju na Lockeovu učenju. Zapravo, rasprava o Lockeovu uvjetu je ono što ih i razdvaja. Reakcije na Lockeov uvjet kreću se od umjerenih desnih libertarijanaca koji ublažavaju njegovu važnost i učinak, do radikalnih desnih libertarijanaca koji drže da ne postoje čak ni moralna ograničenja u prvobitnom stjecanju resursa.¹⁷⁴

10.1. Radikalni desni libertarijanci

Prvak desnog, radikalnijeg, krila libertarijanizma, a i centralna figura američkog libertarijanizma bio je Murray Rothbard. Desni libertarijanci odbacuju postojanje bilo kakvog, čak i moralnog, uvjeta pri prvobitnom stjecanju resursa, očito zamišljajući Hobbesovo prirodno stanje gdje su svi u ratu sa svima – *bellum omnium contra omnes*. Smatrao je za bilo koji oblik države da je

¹⁷³ Šturanović, P., “Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije”, *Prolegomena* 19 (2) 2020: 197-220 doi: 10.26362/20200203.

¹⁷⁴ Šturanović, P., “Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije”, str. 200.

nelegitiman agresor protiv njegove slobode te se zalagao zapravo za anarhističko uređenje gdje je osnova prirodno pravo individue na vlasništvo nad samim sobom. Nije prihvaćao nikakva ograničenja prilikom prvobitnog stjecanja. Njegovo uvjerenje u apsolutno pravo vlasništva najbolje se iskazuje u njegovom uvjerenju da ako netko već obrađuje zemlju – nitko drugi nema moralno pravo na oduzimanje njegovog vlasništva. Tako on piše: *“Ako proizvođač nije ovlašten na plodove svoga rada, tko onda jest? Teško je objasniti zašto bi novorođena pakistanska beba imala moralno pravo na određeni postotni udio komada zemlje u Iowi koji je netko upravo pretvorio u farmu, što, naravno, vrijedi i obrnuto za bebu iz Iowe i pakistansku farmu.”* Tako Rothbard odbacuje Lockeov uvjet tvrdeći da bi prihvaćanje Lockea ovdje dovelo do ukidanja privatnog vlasništva nad zemljom.¹⁷⁵

Kanadski filozof David Schmitz tvrdi da je prvobitno stjecanje opravdano bez Lockeovog uvjeta zato što su prve generacije one u nepovoljnijoj poziciji od onih koje dolaze kasnije, ponajprije zbog toga što plaćaju cijenu stavljanja resursa u upotrebu te općenito rizici koji dolaze sa nesigurnim počecima. Kasnije generacije ubiru plodove napretka i produktivnosti koja s njime dolazi. Prve generacije stječu dobra na rudimentarnoj razini proizvodnje i, po njemu, ne mogu se smatrati sretnicima. Prvobitnu akumulaciju smatra legitimnom zato što povećava produktivnost, čime se ostalima koji dolaze kasnije ostavlja više nego što je uzeto ostalima u prvobitnom stjecanju. Zajedničko vlasništvo smatra nesigurnim gdje pojedinci u strahu od nestanka resursa sve brže troše zajedničke resurse. Svoje shvaćanje oslanja na hipotezu o “tragediji zajedničkog dobra”.¹⁷⁶

Hans-Herman Hoppe, kao dostojni nasljednik Rothbardove struje, svoju teoriju libertarijanizma oblikovao je uz niz konzervativnih vrijednosti. Prihvatio je načelo neograničenog prvobitnog stjecanja. Njegov argument je bio kako stanje oskudice prirodno stvara konflikte, a jedino rješenje za te sukobe jest uspostava privatnog vlasništva. Ovim načinom on odbacuje Lockeov uvjet za ograničenje prvobitnog stjecanja i pretvara ga u sredstvo rješavanja sukoba u društvu. Po njemu, uvjet o prvobitnom stjecanju nekompatibilan je s ostatkom Lockeove filozofije.¹⁷⁷

¹⁷⁵ Ibid.

¹⁷⁶ Šturanović, P., “Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije”, str. 201.

¹⁷⁷ Ibid., str. 202.

10.2. Umjereni desni libertarijanci

Najznačajnije tumačenje Lockeovog uvjeta prvobitnog stjecanja u svom poznatom djelu i klasiku libertarijanizma *Anarhija, država i utopija* opisao je Robert Nozick. Rezultat Nozickove obrane ideja slobode, prava pojedinaca i minimalne države nije samo poslužilo za obračun sa državom blagostanja s liberalno-konzervativnog stajališta, već je udahnilo novi život Lockeovu učenju. Nozick kreira teoriju pravednosti u posjedu čije je utemeljenje u legitimnoj prvobitnoj akumulaciji ako stjecanje zadovoljava oslabljeni ili modificirani Lockeov uvjet. Riječ je o tome da Nozick smatra da je bit Lockeova uvjeta *zabrana pogoršavanja situacije drugih*. Ako se striktno držimo Lockeovog uvjeta, onda dolazimo do zaključka da pogoršanje tuđe pozicije vodi u obje situacije, dok kod *oslabljenog uvjeta*, za što se zalaže Nozick, podrazumijevamo da pogoršanje pozicije postoji samo u smislu da se ne može više slobodno koristiti ono što se moglo koristiti prije nego je netko prisvojio ono što se moglo prije zajednički koristiti. Većina ljudi koja je obavljala prvobitno stjecanje tokom 17. stoljeća nije se pridržavala Lockeovog uvjeta ostavljanja dovoljno resursa ostalima. Nozick to opravdava tako što tvrdi da pozicija ostalih nije pogoršana jer je zemlja, nakon obrađivanja, daje veće doprinose i na tržištu je za one koji nisu obavili prvobitno stjecanje postaje dostupno više robe po nižoj cijeni. Tako on slabi Lockeov uvjet, smatrajući da za legitimaciju prvobitnog stjecanja dovoljno da se ne pogorša tuđa pozicija, odnosno ako postoji ravnoteža u pogoršanju s jedne strane i poboljšanju s druge strane. Ako netko obavi prvobitno stjecanje ničije zemlje gdje se drugima ne ostavlja ništa što mogu prisvojiti sebi, na prvi pogled ostalima je pogoršana pozicija, no ako uđemo u dubinu, obrađivanje te zemlje i zakoni tržišta njegovu poziciju u cjelini neće pogoršati.¹⁷⁸

Legitimno prvobitno prisvajanje kod Nozicka zauzima početno mjesto u teoriji ovlaštenja, tj. teoriji pravednosti u posjedu. U njegovoj teoriji, legitimno prvobitno prisvajanje nastavlja se na legitimni prijenost stečenih dobara i formiranja tržišta. Legitimnim stjecanje otvara se tržište rada od onih koji nisu izvršili prisvajanje prvotnih dobara. Prvobitni vlasnici imaju potpuna vlasništva na ovakvom tržištu, a redistribucija tih resursa i dobara predstavlja kršenje njihovih prava.¹⁷⁹ Nozick smatra da bar malo treba ispraviti društvenu nepravdu na način da poboljša položaj

¹⁷⁸ Šturanović, P., "Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije", str. 203.

¹⁷⁹ Ibid., str. 204.

najslabije skupine u društvu – najsiromašnijih. No, da bi se uopće poboljšala situacija najsiromašnijih, nužno je pogoršavanje stanja bogatijeg društvenog sloja. Problem se nameće u izvedbi tog procesa i postojanja mogućnosti kršenja prava pojedinaca. Nozick pronalazi izlaz u čvrstom vjerovanju da je rješenje te situacije moguće jedino u dobrovoljnoj osnovi jer smatra da svaki član koji dobrovoljno ulazi u zajednicu sa utvrđenim pravilima dobrovoljno pristaje prenijeti dio svojih prirodnih prava na drugoga, ako mu je to u tom trenutku potrebno.¹⁸⁰

Obzirom da se države osnivaju kako bi se zaštitila prava pojedinaca jer da u prirodnom stanju nema opasnosti po prava – ne bi ni bilo potrebe za državom. U tom smislu Nozick predlaže osnivanje dobrovoljnih udruženja ili asocijacija koje štite osnovna ljudska prava i koje pojedinci slobodno biraju po svom interesu. Ovo su zapravo mikrodržave s minimalnim ovlastima. Ono što on preispituje je činjenica da svaka država, pa i najmanja u svojoj osnovi ima monopol, izričito na uporabu sile u svrhu obrane pojedinaca. Problem Nozick vidi u tome da nijedna odluka ne zadovoljava sve pojedince, još u vezi s tim Lockeova tvrdnja kako ljudi ulaskom u zajednicu postaju političko tijelo u kojem odlučuje većina, što je Nozicku apsolutni dokaz o zloupotrebi političke moći većine nad pojedincem i njegovim pravima. Što kasnije sve većim uzurpacijama dovodi do povlaštenja jedne skupine ljudi nauštrb ostalih. Međutim, udruživanje ljudi u bilo kakvu dobrovoljnu zajednicu jest začetak države. Minimalna država je za Nozicka jedina mogućnost koja se može prihvatiti sa točke gledišta o zaštiti prava pojedinca, dok svaki drugi oblik, država sa više moći je za njega kršenje ljudskih prava.¹⁸¹

Minimalna država koja se bavi jedino osiguravanjem izvršenja ugovora, zaštita ljudi od agresije svake vrste vodi do toga da se materijalni status pojedinaca naposljetku ipak razlikuje. No bilo kakvo veće uplitanje države u živote pojedinaca Nozick ne smatra prihvatljivim. Ipak smatra da se takva država čini slabom, ali uspoređuje postojanje takve države poput osiguravajućeg društva. Nozick naglašava kako njegova minimalna država nije utopija, već pronalazak najboljeg od svih mogućih svjetova.¹⁸²

¹⁸⁰ Frelj, J., “Nozickovo rješenje za postizanje opće pravednosti”, *Obnov. život*, 2014, 69, 4, 461–470
<https://hrcak.srce.hr/131302>.

¹⁸¹ Frelj, J., “Nozickovo rješenje za postizanje opće pravednosti”, str. 464.

¹⁸² Ibid.

Za Nozicka država su raznovrsne zajednice ljudi udruženih u različite asocijacije. U takvoj zajednici ljudi oblikuju državu kako sami žele. Iako je relativno teško povjerovati kako bi svaki pojedinac našao odgovarajuću zajednicu, razumljivo je da bi većina ljudi pronašla nešto što smatraju odgovarajućim za sebe. Djelovanje u takvom društvu stalno se izmjenjuje i u tome bi pripadnici cijele zajednice trebali sudjelovati. Iz toga izvodi da se nikomu ništa ne nameće i prihvaća se ono što je svima prihvatljivo. To bi bio okvir djelovanja ljudi sličnog uvjerenja koji su se dobrovoljno ujedinili i pristali biti aktivni u radu zajednice. U početku je teško motivirati ljude na dobrovoljan rad, međutim duljim bivanjem u zajednici ljudi će sami shvatiti da svojim postupcima kreiraju društvo u kojem su pravda i kvaliteta života vrijednosti koje su utemeljene u osnovi države. Ono što je neodrživo je zanemarivanje općenitih, svakodnevnih problema funkcioniranja države, npr. lokalne samouprave. Nozick zapravo samo daje okvir po kojemu ljudi sami trebaju ustrojiti te dobrovolje zajednice, a u svakodnevne probleme i rješavanje istih on ne ulazi jer te praktične probleme ne može riješiti unaprijed. Po njemu, s etičkog stajališta, ta utopijska država, unatoč tome što je nesavršena, jest nešto čemu treba težiti.¹⁸³

Erick Mack, slobodarski teoretičar, prihvaća postojanje oslabljenog Lockeovog uvjeta. On prilagođava Lockeov uvjet, dodajući vlastiti uvjet – vlasništvo nad sobom (*self-ownership proviso*) i razvijajući libertarijanizam pridajući mu ono što će postati temeljni postulat. Njegov uvjet nije smješten, kao kod Lockeovog, u fazu prvobitnog prisvajanja, već u fazu korištenja prava vlasništva i temelji se na poštivanju prava drugih da konzumiraju svoja prava pa tako i vlasništvo nad sobom i sva prava koja proizlaze iz tog. Teza o pravu vlasništva ne bi imala utemeljenje ako bi nečije pravo vlasništva uključivalo nepriznavanje tuđeg prava vlasništva, uz ostala prava, koje proizlazi iz nečijeg samovlasništva. Samovlasništvo podrazumijeva upotrebu svog rada, kao i plodove svog rada i vanjskih resursa u vlasništvu. Mackov uvjet nam brani da koristimo vlasništvo u ugrožavanju drugih ljudi, kao i sposobnosti pojedinaca da utječu na okruženje.¹⁸⁴

10.3. Kritike desnih libertarijanaca

¹⁸³ Ibid., str. 465.

¹⁸⁴ Šturanović, P., “Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije”, str. 205.

Utemeljujuća tvrdnja libertarijanizma jest ona o vlasništvu nad samim sobom kao produkt ideja slobode i individualnih prava. Tako jedna od kritika njihovom shvaćanju slobode može biti paradoksalno učenje da je pojedinac slobodan odvesti sebe u ropstvo pod određenim uvjetima. Naglašavajući važnost slobode, zanemaruju druge prijetnje ljudskom dostojanstvu osim fizičke sile. Tako za Rothbardovi sljedbenici ne vide ništa nepravedno u tome da netko umre od gladi jer nije imao pristup, već govore da je to nedostatak milosrđa.¹⁸⁵ Iako, Nozick bi na ovo odgovorio da bi se za gladne pobrinulo društvo i dobrovoljne asocijacije.¹⁸⁶ Tako, po Šturanoviću, izostanak morala je osnovna karakteristika radikalnih libertarijanaca. Najbolji prikaz beskompromisnih stavova je protivljenje bilo kojem ograničenju prvobitnog stjecanja. Potvrda prvobitnog stjecanja uz odbacivanje Lockeovog uvjeta uz banaliziranje bezzemljaša sa tvrdnjom da oni preuzimaju rizik u životu, po Šturanoviću, je prešutno prihvaćanje nejednakosti.¹⁸⁷

Edward Feser, nazivajući sebe bivšim libertarijancem, opravdava redistribuciju i Lockeov uvjet, naslanjajući se upravo na Lockeov teološki argument kako smo svi vlasništvo Boga i kako su resursi tu kako bi čitava ljudska vrsta mogla uživati plodove, što je integralni dio Lockeova objašnjenja vlasništva.¹⁸⁸

Nozick svodi pogoršanu poziciju onih bez zemlje samo na područje materijalnog, takav koncept prvobitnog stjecanja zanemaruje slobodu pojedinca na izbor života koji sam izabere, tretirajući njegovu volju kao irelevantnu. Jedne od brojnih kritika Nozicku su da protivljenje preraspodjeli dobara samo štiti interese bogati i potvrđuje nejednakost. Po Šturanoviću, legitimno je postavljanje pitanja libertarijancima o shvaćanju slobode poput tih što znači slobodima siromasima koji nemaju za kruh ili zdravstveno osiguranje. Još jedna od kritika jest ta da usprkos tehnološkom razvoju, najsiromašniji slojevi nisu uspjeli doći do Nozickovog obećanog poboljšanja statusa i da je njihova pozicija danas još i gora nego u vrijeme prvobitnog stjecanja.¹⁸⁹ Milton Friedman, libertarijanski ekonomist, tvrdio bi da je to neistina, i opravdao Nozicka da je razvojem društva i kapitalizma došlo do poboljšanja najsiromašnijeg društva kao nikad dosad.¹⁹⁰

¹⁸⁵ Ibid., str. 213.

¹⁸⁶ Frelih, J., "Nozickovo rješenje za postizanje opće pravednosti", str. 456.

¹⁸⁷ Šturanović, P., "Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije", str. 213.

¹⁸⁸ Ibid.

¹⁸⁹ Šturanović, P., "Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije", str. 214.

¹⁹⁰ Friedman, M., *Kapitalizam i sloboda.*, Školska knjiga, 1992., str. 197.

Po Šturanoviću, libertarijanizam je naslonjeno na Lockeovu teoriju vlasništva i ono doprinosi afirmaciji individualnih prava, privatnog vlasništva i slobodnog tržišta, no on ima određene manjkavosti. Primarna je ideja samovlasništva koja je po njemu izvor neslobode za druge. Tako se Lockeov uvjet postavlja kao postulat libertarijanske političke filozofije, stup na koji se nadovezuje ostatak svih teorija, koliko god se razlikovale.¹⁹¹

¹⁹¹ Šturanović, P., "Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije", str. 215.

11. Zaključak

John Locke prirodno stanje vidi kao stanje u kojem vladaju mir, sloboda i međusobno pomaganje. U prirodnom stanju svi su jednaki i imaju slobodu raspolaganja nad svojom osobnošću i imovinom. Prirodni zakon vlada na koji se obvezuju svi pojedinci na čuvanje sebe neugrožavanje ostalih. Politička zajednica nastaje onda kada se odluči, iz različitih motiva, na jače očuvanje privatnog vlasništva. Vlast je uspostavljanje društva sa pravilima u kojima se pojedinci dragovoljno učlanjuju, gdje im neće biti ugrožena njihovo slobodno djelovanje i njihova prava. Locke smatraju začetnikom modern političke filozofije, a to se posebno vidi u njegovoj podjeli vlasti na 2 vlasti, sa dodatnom federativnom. Locke podređuje vlast narodu kao prvom subjektu koji odlučuje kakav će biti tip državne zajednice.¹⁹²

Locke je raskinuo sa dvije postavke koje su bile ustaljene u filozofiji politike. Prva je metafizički i etički stav o tome kako zajednica prethodi pojedincima. Druga je da politička zajednica mora preobraziti čovjekovu prirodu. Kod Lockea, čovjek je po prirodi slobodan i jednako biće koji postaje nositelj prirodnih prava. Individualna prirodna prava jamče i štite prvenstvo pojedinačnih sloboda, koje se najbolje vide u vlasništvu i pristanku, odnosno dva sustava suživota: političkoj zajednici i tržištu.¹⁹³

Uloga vlasništva kod Lockea je personifikacija osobnosti pojedinca, te ima i moralnu i ekspresivnu ulogu. Kod prvobitnog stvaranja vlasništva, Locke želi legitimitirati preobrazbu inkluzivnog prava vlasništva u ekskluzivno vlasničko pravo. Prema Lockeu, takva preobrazba, iako nejednake opće koristi, nije povrijedila ničija prirodna prava i omogućila je ustanovljenje društvenog svijeta. Locke vidi osobni pristanak kao jedini legitiman način stvaranja obveza, bilo socijalnih, političkih ili privatnih, što pokazuje da Locke individue gleda kao slobodna, razumna i odgovorna bića koja su sposobna kreirati vlastitu budućnost unutar vlasnički strukturirane zajednice. Pristanak se razumije kroz naglasak voluntarizma, ali legitimitet je ograničen sa:

- dragovoljnošću,
- racionalnošću,

¹⁹² Jakopec, P., "Filozofija politike Johna Lockea u »Drugoj raspravi o vladi«, str. 431.

¹⁹³ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockea*, str. 206.

- stvarnim posjedom,
- obvezama iz pravičnosti.¹⁹⁴

Lockeov drugi protoliberalni stav je onaj u vezi zajedničkog života u religijskom pluralizmu i zajednički suživot. Po njemu, apsolutni politički autoritet može jamčiti mir građanima, ali postoji opasnost da naposljetku on sam postane opasnost za prirodna prava građane. Tako Locke opisuje da legitimna jedina vlast koja je ograničena, nepristrana i odgovorna. Vlast je ograničena zbog ugovornog nastanka, tj. pristanka onih kojima se vlada, pri čemu se razlikuje od Thomasa Hobbesa u tome što pristanak nije shvaćen kao bezuvjetni darovni ugovor, nego je shvaćen kao zastupnički mandate na određeno vrijeme i koji se može izgubiti ako ne obavlja ono što mu je namijenjeno. Vlast je ograničena i svrhom, tj. zaštitom vlasništva u širem značenju tj. zaštitom života, slobode i vlasništva svih pojedinaca u zajednici. Izvršitelji vlasti ograničeni su na javnu sferu, privatna je netaknuta. Vlast je ograničena podjelom vlasti i sustavom provjera i ravnoteža. Vlast, kod Lockeja, legitimna je isto tako ako je nepristrana. Ne smije se odrediti ni u jednu ideologiju, već se ograničava na upraviteljsku ulogu očuvanja i promicanja političkog mira i blagostanja. Uvažava razdvojenost javnog života od privatno, te poštovanje i toleranciju za različita mišljenja i promicanje kulture tolerancije. Vlast koja bi trebala biti nepristrana ne može legitimitirati svoje odluke pozivom na to što je neka ideologija bolja od druge. Kod Lockeja, vlast treba biti odgovorna jer treba poštivati povjerenje koje pojedinci polažu u vlast u trenutku sklapanja političke zajednice, treba i poštivati sva prirodna prava svih sudionika zajednice, kao i novonastala prava. Isto tako, treba biti odgovorna jer cijelo vrijeme državljani imaju moralno pravo na revoluciju protiv vladara koji se nasuprot njima stavlja u stanje rata. Sve je to dio Lockeovog protoliberalnog recepta za očuvanje sustava vladavine prava. Locke ne polazi od naivnog vjerovanja u dobrotu ljudske prirode, nego polazi od razumljivog skepticizma, te iz toga gradi sistem kočnica i protuteža.¹⁹⁵

Lockeovi ključni preokreti kojima dolazi do novina u filozofiji politike su:

- Do Lockeja smatralo se da politička zajednica stvar prirode, nastala Božjom providnošću, a da je vlasništvo nastalo u činu zakonodavnog tijela. Locke vrši obrat:

¹⁹⁴ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja*, str. 207.

¹⁹⁵ *Ibid.*, str. 208.

vlasništvo je prirodno pravo, a politička zajednica se stvara kako bi se zaštitilo vlasništvo.

- Locke zagovara obranu naroda od svojevjerne i apsolutističke volje kraljeva, nasuprot dotadašnjem viđenju da kralj vlada narodom po prirodi.
- U srednjovjekovnom pravu, sloboda je otuđiva, a vlasništvo neotuđivo. Locke donekle vrši obrat i na ovom mjestu jer je vlasništvo u užem smislu otuđivo, dok je sloboda neotuđiva za Lockeja.
- Nasuprot srednjovjekovnom shvaćanju zajednice kao rigidnog sustava, ustanovljenom od Boga u hijerarhiji, Locke polazi od pretpostavke kako su svi ljudi jednaki po prirodi i slobodni. Aksiom samoevidentnih pojedinačnih prirodnih prava ima dvostruku posljedicu: teret dokazivanja pada na onoga tko želi dokazati suprotno; tj. sloboda ne treba legitimitet jer se razumije sama po sebi dok svako uplitanje u nečiju slobodu zahtijeva legitimaciju.
- Načelo po kojemu bi se neka zajednica ustrojila ne može se tražiti u teleologiji prirode, već u umnoj argumentaciji koju racionalan pojedinac nema valjana razloga odbiti. Locke se poziva na Boga, međutim, on racionalizira Božju objavu i prirodni zakon poistovjećuje s zakonom uma.
- Dok argumentira političke obveze i autoritet, ne pita što je to ingerencija vladara, već proispituje legitimitet samih odluka koje vladar donosi.¹⁹⁶

Njegove novine smatramo protoliberalnim stajalištem, ne još liberalizmom, zbog ugrađenih stajališta poput stava da politički subjektivitet imaju samo odrasli muškarci vlasnici. On zastupa demokratski intelekt u stavu da svi imaju jednake racionalne sposobnosti, međutim, svatko ih zbog razlika između ljudi ne koristi jednako, što dovodi do toga da Locke zastupa dioničarski suverenitet u politici. Odbacuje aristokraciju za potrebe uspostavljanja meritokracije. Njegova ideja tolerancije u početku je ograničena na toleranciju različitih kršćanskih denominacija, zatim na toleranciju svih religija. Protoliberalizam se i vidi u njegovoj argumentaciji središnje liberalne vrednote – prirodne slobode i jednakosti ljudi koje on izvodi iz neliberalne teze o tome kako su ljudi vlasništvo Božje, zbog čega ne smiju imati apsolutno vlasništvo nad svojim životom.¹⁹⁷

¹⁹⁶ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja*, str. 209.

¹⁹⁷ *Ibid.*, str. 211.

Njegova velika tema bila je sloboda i tvrdnja da sloboda ne postoji nigdje bez zakona. U prirodnom stanju nema zakona, stoga nema ni slobode. Kako bi ljudi bili slobodni, moraju postati zakonodavci. Zakonodavci općenito nisu znali o ljudskoj prirodi stoga su donosili loše zakone koji su samo pogoršali ljudsku situaciju. Kako bi ljudi postali slobodniji, zakonodavci moraju bolje razumijeti čovjekovu prirodu. Locke tvrdi kako je poriv za samoodržanjem najmoćnija sila u ljudskoj prirodi. Istodobno je i najveća prepreka miru među ljudima a i snaga. Poriv se može upravljati, prevariti ili skrenuti, ali se moć tog poriva ne može iskorijeniti i dužnost je vladara kako najbolje upravljati tim porivom kako bi donijeli blagostanje podanicima.¹⁹⁸

Klasični liberalizam prikazuje Lockeov utjecaj u argumentaciji o tome kako riješiti centralno pitanje moderne zajednice: kako pomiriti politički i svjetonazorski pluralizam, odnosno neslaganja o životnim pitanja svih građana, s ključnom idejom javnog morala – političkim mirom koji podrazumijeva zdravu zajednicu građana? Hobbesov odgovor nije dovoljan, jer cijena koju plaća za građanski mir, plaća političkom slobodom građana. Locke se uzdaje u ravnotežu moći, oličenu u neotuđivim pravima pojedinaca nasuprot ograničenoj vlasti. Postavlja institucionalno uređenje države kao branu prijetnjama životu, slobodi i vlasništvu. Glavne premise koje nasljeđuju klasični i suvremeni liberali su one o osobi kao nositelju prirodnih prava, prvenstveno slobode i pravo na moralno djelovanje u vlasništvu, te u povjerenju u ljudski um nasuprot tradiciji koji pruža legitimaciju ljudskog djelovanja.¹⁹⁹

Lockeovo učenje se očituje i u libertarijanstvu, prvenstveno u Nozickovom strogom viđenju čovjeka kao nositelja apsolutnih vlasničkih prava. Pri tome on cijeli sistem i poredak izvodi iz apsolutnog prava vlasništva, koje legitimira na volunarizmu i dobroljnom ulasku u takav sistem.²⁰⁰ Svojim slobodarskim gledanjem na osobne slobode, Nozick se približava anarhizmu jer mu je konstantno pitanje ono o nužnosti države kojoj svi moraju biti odani. Naposljetku, zalaže se za minimalnu državu jer, po Nozicku, ona je u konačnici nužna kako bi osigurali osnovna prava pojedinca. Smatra kako su prava pojedinca iznad “općeg dobra” zajednice, jer pod izlikom općeg

¹⁹⁸ Strauss, Cropsey., *Povijest političke filozofije.*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006., str. 360.

¹⁹⁹ Raunić, R., *Filozofija politike Johna Locke*, str. 212.

²⁰⁰ *Ibid.*, str. 213.

dobra, država čini sve vrste intervencija koje on vidi jedino kao nasilje nad pravima pojedinca. Po Nozicku, život pojedinca ima veću vrijednost od bilo čega jer je život manifestacija ljudske biti. Postojanje države može se opravdati jedino zbog pojedinaca koji je tvore, ne obrnuto kako je najčešće slučaj, da je sama sebi svrha. Nozick izvodi uzajamnu pomoć, dobrovoljnu unutar mikrozajednice gdje se približava etičkom načelu bez države – uzajamna pomoć među jednakim građanima. Solidarnost nije nametnuta i obvezujuća, te se ne treba formulirati u zakonu, nego nju vrše solidarni građani bez zakonske obaveze – kako bi dobro uređeno društvo i trebalo djelovati.²⁰¹

Na kraju rada želio bih citirati Deklaraciju neovisnosti, dokument koji je u svojem početnom dijelu – objedinjenje Lockeovog učenja:

“svi su ljudi stvoreni jednaki i njihov stvoritelj obdario ih je neotuđivim pravima, među kojima su život, sloboda i težnja k sreći”.

²⁰¹ Frelih, J., “Nozickovo rješenje za postizanje opće pravednosti”, str. 470.

12. Literatura

Bartulica, Stephen N., "Liberalizam i religija", *Nova prisutnost* 14 (2016) 1, 33-47

Declaration of Independence, 1776. doi: 10.31192/np.14.1.2

Deren-Antoljak, Š., "Thomas Jefferson i temelji američke vladavine", *Polit. misao*, Vol. XXXI, (1994), No. 2. str. 27-44 <https://hrcak.srce.hr/111000>. (pristupljeno 1.8.2022.)

Eraković, D., "O duhu zakona", *Osvrti, prikazi, recenzije, Polit. misao*, Vol XLI, (2004.), br. 4, str. 173–193 <https://hrcak.srce.hr/file/34374>. (pristupljeno 3.8.2022.)

Frelih, J., "Nozickovo rješenje za postizanje opće pravednosti", *Obnov. život*, 2014, 69, 4, 461–470 <https://hrcak.srce.hr/131302>. (pristupljeno 20.8.2022.)

Friedman, M., *Kapitalizam i sloboda.*, Školska knjiga 1992.,

Jakopec, P., "Filozofija politike Johna Lockeja u »Druvoj raspravi o Vladi «", *Nova prisutnost* 11 (2013) 3, 419-432 <https://hrcak.srce.hr/111400>. (pristupljeno 12.7.2022.)

Jakopec, P., "Značajnost vlasničkih prava i političke zajednice u Lockeovoj filozofiji politike", *Filozofska istraživanja* God. 37 (2017) Sv. 1 (171-131) <https://hrcak.srce.hr/187892>. (pristupljeno 15.7.2022.)

Kulenović, E., *Moderna politička teorija*, Zagreb 2013.,

Locke, J., *Dvije rasprave o vladi*, Zagreb, 2013.,

Locke, J., *Ogled o ljudskom razumu*, sv. 1, Zagreb, Breza, 2007.

Matulović M., “Teorija prirodnih prava John Lockeja”, *Zb. Prav. fak. Sveuč. Rlj.* (1991) v. 16 br. 1, (1995) 179-200 [Matulović, M., “Teorija prirodnih prava John Lockeja”, u: Berislav Pavišić \(ur.\) Zb. Prav. fak. Sveuč. Rlj. \(1991\) v. 16 br. 1, \(1995\) - Search](#) (pristupljeno 22.7.2022.)

Pisker, B., *Kritička pravna teorija: izvori, značajke i dosezi.*, Veleučilište u Požegi 2022.,

Raunić, R., *Filozofija politike Johna Lockeja.*, Zagreb 2009

Raunić, R., *Liberalno shvaćanje pojedinca: Filozofija politike Johna Lockeja.*, Zagreb, 2009.,

Strauss, Cropsey., *Povijest političke filozofije.*, Golden Marketing-Tehnička knjiga, Zagreb 2006.

Šturanović, P., “Lockeov uvjet u kontekstu libertarijanske političke filozofije”, *Prolegomena* 19 (2) 2020: 197-220 doi: 10.26362/20200203

Internetski izvor:

<https://plato.stanford.edu/entries/locke/>

13. Sažetak

U ovom radu obrađuje se filozofija Johna Lockeja, “oca liberalizma”. Obraduje se njegovo kapitalno djelo političkog liberalizma, *Dvije rasprave o vladi*, gdje u početnom dijelu ruši “božansko pravo” kraljeva na vlast nad podanicima koji su svedeni na poziciju roblja. Locke izvodi od ideje o prirodnim, neotuđivim pravima na život, slobodu i vlasništvo kako su ta pojedinačna prava postojala prije nastanka države – država je umjetna tvorevina koja nastaje prijelazom iz prirodnog stanja u političku zajednicu uzajamnim sporazumom jednakih pojedinaca koji pristaju na nastanak države. Izvodi koncept vlasništva kao najvažnije pravo gdje se čovjek afirmira kao osoba, vlasništvo je utjelovljenje osobe, jer nasuprot pravu vlasništva, pravo života i slobode nije apsolutno jer, po Lockeju, pojedinac je vlasništvo Boga, stoga ne može ni uništiti ili prodati u roblje ono što nije njegovo. Novina u filozofiji politike jest njegova podjela vlasti gdje vlast razdvaja na zakonodavnu, izvršnu i federativnu. Uvodi moralno pravo na otpor i revoluciju ako pojedinci smatraju kako su im prirodna prava ugrožena od strane suverena. Razvija i teoriju vjerske tolerancije te postavlja zid između države i crkve. Obraduje se i utjecaj na formiranje političkog sustava SAD-a. Prikazuje se i utjecaj na slobodarsku misao, sa naglaskom na filozofiju Roberta Nozicka.

Ključne riječi: John Locke, prirodna prava, libertarijanstvo, Robert Nozick

14. Summary

In this work, we'll cover and elaborate the philosophy of John Locke, "the father of liberalism". We'll cover his magnum opus of political liberalism, *Two treatises on Government*, where he breaks apart the "divine right" that kings had over their subjects who were often reduced to the position of slaves. From the ideas of natural, inalienable rights to life, freedom, and ownership he deduces how those individual rights came to be long before countries were created – a country is an artificial creation created by transitioning from a natural state into a political union by a mutual agreement made by equal individuals who agree to the creation of that country. He deduces how the concept of ownership is the most important right, a right where a human affirms themselves as a person, ownership is the embodiment of a person because, as opposed to the right of ownership, the right to life and freedom is not absolute because, according to Locke, an individual is the property of God, therefore he cannot destroy or enslave what doesn't belong to him. A novelty in the philosophy of politics is his division of authority where he separates authority into legislative, executive, and federative branches. He introduces the moral right to opposition and revolution if individuals feel like their natural rights are being compromised by a ruler. He also develops the theory of religious tolerance and introduces the separation of church and state. We'll also cover his influence on the formation of the political system of the United States of America. His effect on free thinking will also be showcased, with special attention given to the philosophy of Robert Nozick

Keywords: John Locke, natural rights, libertarianism, Robert Nozick

OBRAZAC I.P.

IZJAVA O POHRANI ZAVRŠNOG / DIPLOMSKOG RADA U DIGITALNI
REPOZITORIJ FILOZOFSKOG FAKULTETA U SPLITU

STUDENT/ICA	IVAN RUBIĆ
NASLOV RADA	OTEMUČENJE LjudSKIH PRAVA U FILOZOFIJI JOHNA LOCKEA
VRSTA RADA	DIPLOMSKI RAD
ZNANSTVENO PODRUČJE	RAZ HUMANISTIČKE ZNANOSTI
ZNANSTVENO POLJE	FILOZOFIJA
MENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	izr. prof. dr. sc. Miroslav Bilić Kuljić
KOMENTOR/ICA (ime, prezime, zvanje)	
ČLANOVI POVJERENSTVA (ime, prezime, zvanje)	1. doc. dr. sc. Gjurevit Horžek 2. dr. sc. Tonči Kolić 3. izr. prof. dr. sc. Miroslav Bilić Kuljić

Ovom izjavom potvrđujem da sam autor/ica predanog završnog/diplomskog rada (zaokružiti odgovarajuće) i da sadržaj njegove elektroničke inačice u potpunosti odgovara sadržaju obranjenog i nakon obrane uređenog rada. Slažem se da taj rad, koji će biti trajno pohranjen u Digitalnom repozitoriju Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Splitu i javno dostupnom repozitoriju Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu (u skladu s odredbama Zakona o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, NN br. 123/03, 198/03, 105/04, 174/04, 02/07, 45/09, 63/11, 94/13, 139/13, 101/14, 60/15, 131/17), bude (zaokružiti odgovarajuće):

- a.) u otvorenom pristupu
- b.) rad dostupan studentima i djelatnicima Filozofskog fakulteta u Splitu
- c.) rad dostupan široj javnosti, ali nakon proteka 6/12/24 mjeseci (zaokružiti odgovarajući broj mjeseci)

U slučaju potrebe dodatnog ograničavanja pristupa Vašem ocjenskom radu, podnosi se obrazloženi zahtjev nadležnom tijelu u ustanovi.

Split, 26.9.2022.

mjesto, datum

potpis studenta/ice

Obrazac A.Č.

SVEUČILIŠTE U SPLITU
FILOZOFSKI FAKULTET

IZJAVA O AKADEMSKOJ ČESTITOSTI

kojom ja IVAN RUBIĆ, kao pristupnik/pristupnica za stjecanje zvanja magistra/magistrice OBRAZOVANJA POVIJESNI I FILOZOFIJE, izjavljujem da je ovaj diplomski rad rezultat isključivo mogega vlastitoga rada, da se temelji na mojim istraživanjima i oslanja na objavljenu literaturu kao što to pokazuju korištene bilješke i bibliografija. Izjavljujem da niti jedan dio diplomskoga rada nije napisan na nedopušten način, odnosno da nije prepisan iz necitiranoga rada, pa tako ne krši ničija autorska prava. Također izjavljujem da nijedan dio ovoga diplomskoga rada nije iskorišten za koji drugi rad pri bilo kojoj drugoj visokoškolskoj, znanstvenoj ili radnoj ustanovi.

Split, 27.9.2022.

Potpis

